

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ LİSANS ANABİLİM DALI

ENGELLİ ÇOCUKLARA HİZMET VEREN KURUM VE
KURULUŞLARDAKİ MESLEK ÇALIŞANLARINDA İKİNCİL
TRAVMATİK STRES DEĞERLENDİRMESİ

LİSANS BİTİRME PROJESİ

Aslınur AKYOL

Elif IŞIK

Reyhan TAKTAKOĞLU

Zülal ÇETİNKAYA

İSTANBUL-2021

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ LİSANS ANABİLİM DALI

ENGELLİ ÇOCUKLARA HİZMET VEREN KURUM VE
KURULUŞLARDAKİ MESLEK ÇALIŞANLARINDA İKİNCİL
TRAVMATİK STRES DEĞERLENDİRMESİ

LİSANS BİTİRME PROJESİ

Danışman

Zeynep Selen BAYHAN

Aslınur AKYOL

Elif IŞIK

Reyhan TAKTAKOĞLU

Zülal ÇETİNKAYA

İSTANBUL-2021

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet bölüm'ünde 030317028 öğrenci numaralı Aslınur AKYOL, 030317015 öğrenci numaraları Elif IŞIK, 030317004 öğrenci numaralı Reyhan TAKTAKOĞLU ve 030317020 öğrenci numaralı Zülal ÇETİNKAYA'nın hazırladıkları “Engelli Çocuklara Hizmet Veren Kurum ve Kuruluşlarda Çalışan Meslek Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres Değerlendirmesi” konulu lisans tezi ile ilgili komisyonumuzca yapılan değerlendirme sonucunda adayların tezlerinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

DANIŞMAN

ÜYE

İMZA

DR. Öğretim Üyesi

DR. Öğretim Üyesi

Talip YİĞİT

Zeynep Selen BAYHAN

ÜYE

DR. Öğretim Üyesi

Odise VUÇİNAS

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederiz.

Ad Soyad

Aslınur AKYOL

Elif IŞIK

Reyhan TAKTAKOĞLU

Zülal ÇETİNKAYA

Tarih

22/06/2021

ÖZET

Travma fiziksel veya zihinsel olarak yara alma anlamına gelmektedir. Travma etkisi yaratan travmatik olaylar doğrudan yaşanabileceği gibi dolaylı yollardan da meydana gelebilir. Travmatik olay, dolaylı olarak başka bir kişinin hayatını etkiliyorsa bu durum ikincil travmatik stres olarak adlandırılır. Kişilerin travmatik olaya tanık olması ya da travmatize olan kişilerle çalışıyor olması bu duruma neden olabilmektedir. Literatür çalışmalarının incelenmesi sonucunda ikincil travmayla ilgili bir birçok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Söz konusu çalışmalar genellikle sağlık çalışanlarını, yardım ve afet çalışanlarını, sosyal çalışmacıları veya psikologları ele almaktadır. Fakat engellilik alanında çalışan meslek çalışanları incelemeye dahil edilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmayla, engelli çocuklara hizmet veren uzmanların ikincil travmatik stres durumlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada, ikincil travmatik stresin hangi koşullarda ortaya çıktığı ve meslek çalışanları üzerindeki etkisine bakılmıştır. Araştırmada iki ayrı ölçekle toplanan nicel veri SPSS Ki-kare testinde analiz edilmiştir. Açık uçlu sorulardan elde edilen nitel veri ise söylem analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonunda engelli çocuklara hizmet veren uzmanların ikincil travmatik stresin çeşitli etkilerini yaşadıkları fakat oranın beklenildiği kadar yüksek olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, ikincil travmatik stres kavramını engellilik boyutuyla ele alması ile gelecek çalışmalara kaynak oluşturması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkincil travmatik stres, Engellilik, Engelli çocuk, Meslek çalışanları

ABSTRACT

Trauma means being injured physically or mentally. Traumatic events that cause trauma can be experienced directly or indirectly. If the traumatic event indirectly affects the life of another person, it is called secondary traumatic stress. Witnessing the traumatic event or working with traumatized people can cause this situation. A review of the literature has revealed that several studies had been conducted on secondary trauma. These studies generally address health care workers, relief and disaster workers, social workers or psychologists. However, professionals working in the field of disability were not included in the analysis. Therefore, with this study, it is aimed to evaluate the secondary traumatic stress potential of the specialists serving children with disabilities. Therefore, this study analyzes the conditions under which secondary traumatic stress occurs and its effect on professionals. Quantitative data was collected with two separate scales and analyzed in the SPSS Chi-Square test. A discourse analysis of qualitative data obtained from open-ended questions was also conducted. At the end of the study, it was found out that specialists serving disabled children were experiencing several effects of secondary traumatic stress. It is thought that this study will be useful in terms of considering the concept of secondary traumatic stress with the dimension of disability and forming a resource for future studies.

Keywords: Secondary traumatic stress, Disability, Disabled child, Professional workers

İçindekiler

ÖZET	4
1. Giriş	8
2. Yöntem	11
2. 1. Araştırmanın Modeli.....	11
2. 2. Araştırmanın Katılımcıları	13
2. 3. Veri Toplama Araçları	13
2. 4. Veri Toplama Süreci.....	14
3. Literatür Taraması	15
3. 1. Engellilik.....	15
3. 2. Engellilik Tanımları.....	16
3. 2. 1. Medikal ve Sosyal Modele Göre Engel Tanımı	17
3. 3. Sakat, Özürlü ve Engelli Kavramlarının Kullanımı	18
3. 4. Engelliliğin Sınıflandırılması	23
3. 5. Travma Tanımı.....	25
3. 6. Çalışanlarda Travmanın Dolaylı Etkilerini Açıklayan Kavramlar	26
3. 6. 1. Tükenmişlik.....	26
3. 6. 2. Üstlenilmiş Travma	27
3. 6. 3. İkincil Travmatik Stres	27
3. 7. Travmatik Yaşantıların Birey Üzerindeki Etkileri	29
3. 8. Travma Mağdurlarına Hizmet Vermenin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri	30
3. 9. Engelli Çocuklarda Travmaya Yol Açan Sebepler.....	31
3. 10. İkincil Travma ve Meslek Grupları	32
4. Analiz.....	33
4. 1. Örneklem	33
4. 2. Veri Analizi	34
4. 3. Nicel Veri Analizi.....	35
4. 4. İstatistiksel Veri Analizi	48
4. 4. 1. Demografik Bilgilere Göre Analiz Sonuçları.....	49
4. 4. 2. İkincil Travmatik Stres Ölçeğine Verilen Cevapların Değerlendirilmesi	53
4. 4. 3. Terapi Desteği veya Süpervizyon Almak	58
4. 4. 4. İş Yeri Kaynaklı Stres	60
4. 4. 5. Danışan Kaynaklı Stres Faktörü	61
4. 5. Nitel Veri Analizi	65
4. 5. 1. Meslek Çalışanlarının Bu Alanı Tercih Etme Sebepleri.....	65
4. 5. 2. Meslek Çalışanlarının Uyguladığı Programlar	66

4. 5. 3. Engellilik Alanında Çalışmanın Olumlu Yönleri ve Kazanımlar.....	67
4. 5. 4. Meslek Çalışanlarının Yaşadığı Zorluklar	70
4. 5. 4. 1. Psikolojik Boyutu.....	70
4. 5. 4. 2. Aile ve Çevreyle İlgili Zorluklar	72
4. 5. 4. 3. Fiziksel Koşullar Nedeniyle Yaşanan Zorluklar	75
4. 5. 4. 4. Özel Kurumda Çalışmanın Zorlukları ve Eksiklikleri.....	76
5. Sonuç	80
Kaynakça	84

1. Giriş

Travmatik durumlar; kişinin doğrudan, beklenmedik bir durumla karşı karşıya gelmesiyle oluşabildiği gibi kişinin, travmatik olayı doğrudan kendisinin yaşamadığı durumlarda da gerçekleşebilmektedir. Bu tür durumlarda kişinin travmatik olayla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Kişi travmatik olay hakkında bilgi toplamış, travmatik konu hakkındaki konuşmalara tanık olmuş veya travmatik olayı yaşayan kişiye mesleki olarak hizmet vermiş olabilir. Travmatize olan kişilere yardımcı olan meslek çalışanları travmatik olaydan dolaylı olarak etkilenmektedir. Meslek çalışanlarının travmatik olaylardan etkilenmesi çeşitli psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Bu çalışmada, engelli çocuklara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlardaki meslek çalışanlarının ikincil travma yaşama ihtimalleri değerlendirilecektir.

Engellilik, kişiyi fiziki veya zihinsel olarak kısıtlayan bir durum olmakla birlikte bireylerin yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Bireylerin yaşamlarındaki zorluklar daha sonra oluşabilecek travmatik durumlara sebep olmaktadır. Özellikle engelli çocuklar için hayat daha zor ve karmaşık bir hâl alabilmektedir. Hayatı öğrenmeye başladığımız çocukluk yılları, engelli çocuklar için fiziksel ve psikolojik açıdan zorlukların yaşandığı bir dönem haline gelmektedir. Toplumda norm kabul edilen beden algısına uymayan engelli çocuklar için hayat zorlaşmaktadır. Fiziksel veya zihinsel engeli bulunan çocuklar arkadaşları, çevreleri ve toplum tarafından ötekileştirilmeleri sebebiyle olumsuz deneyimler yaşayabilmektedir. Yaşatlarına göre daha zor dönemlerden geçen engelli çocukların, yaşadıkları olumsuz deneyimler sonucu travmatize olmaları olası bir hâl almaktadır. Çocuğun bu dönemde yaşadığı travmatik durumlar, yani çocukluk çağı travmaları, çocuğun tüm hayatını etkilediği için engelli çocukların hayatlarındaki travmatik etkilerin giderilmesinde engelli çocuklara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar oldukça önemlidir. Engelli çocuklara verilen hizmetler sayesinde çocuğun fiziksel ve sosyal hayatı

iyileştirilerek travmatik olaylar karşısında çocuğun korunması amaçlanmaktadır. Bu tür kurum ve kuruluşlarda çalışan meslek çalışanlarının da psikolojik açıdan sağlam olması gerekmektedir nitekim psikolojik açıdan sağlıklı bir meslek çalışanının vereceği hizmet de sağlıklı olacaktır. Fakat bazı durumlarda engelli bireylerle çalışan meslek çalışanları, danışanlarının travmatize olduğu durumlardan etkilenmektedir. Engelli bireylerin yaşadığı olumsuz durumların meslek çalışanlarını etkilemesi durumunda, meslek çalışanları da dolaylı olarak travmatize olabilmektedir.

Bu sebeple çalışmada; engellilik, engelli çocuklara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar, travma, travmanın çalışanlar üzerindeki etkileri, tükenmişlik, ikincil travma ve üstlenilmiş travma üzerinde durulacaktır. “Engelli çocuklara yönelik psikososyal destek veren meslek çalışanlarında ikincil travmatik stres etkileri var mıdır?” sorusuna bağlı olarak ikincil travmanın hangi koşullarda ortaya çıktığı, çalışanlar üzerinde ne tür etkileri olduğu hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Literatüre bakıldığında ikincil travmayla ilgili yapılan çalışmalar genellikle sağlık çalışanları, yardım çalışanları, afet çalışanları, sosyal çalışmacılar ve psikologlarla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalardan biri, özel veya resmî kurumlarda çalışan 150 psikolog, avukat, sosyal hizmet uzmanı ve ambulans görevlisi ile yürütülen üstlenilmiş travma, ikincil travmatik stres ve tükenmişliğin değerlendirilmesiyle ilgili dolaylı travmanın yardım çalışanları üzerindeki etkilerini ele almıştır. Örneğin bir çalışmada travmatize olmuş mağdurlarla çalışan avukatların ikincil travmatik stresi ölçülmüştür. Psikiyatrik geçmiş öyküsü, medeni durumu, çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının avukatlarda ikincil travmatik stres oluşumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Akcanbaş & Keskiner, 2020). Mültecilerle çalışan sivil toplum çalışanlarında ikincil travmatik stres incelenmiş ve normal düzeyde stres yaşadıkları bulunmuştur (Can, 2020). Çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile çalışan sosyal çalışmacıların psikososyal etkilenme deneyimleri hakkında yapılmış bir başka

araştırmada katılımcıların kendileriyle ilgili ifadelerinde ikincil travmatik bozukluk, tükenmişlik ve travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine rastlanmıştır (Hatipoğlu, 2017). Üstlenilmiş travma ve ikincil travmatik strese müdahale etmiş bir grup çalışanla yapılan araştırmada katılımcıların üstlenilmiş travma düzeyleri düşük bulunmuştur (Gürdil, 2014). Çocuk Şube Müdürlüğü’nde çalışan memurların ikincil travmatik stresini ölçen bir araştırmada ise yapılan regresyon analizi sonucunda kendilik algısı, özel birinden algılanan sosyal destek, yaşamın rastlantılara dayalı olduğuna inanç ve mesleki deneyim süresinin travmatik stres belirtilerini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tansel, Tunç, & Gündoğdu, 2015). Fakat engelli çocuklara yönelik hizmet veren psikososyal meslek çalışanlarıyla yapılan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu alışma engelli çocuklarla çalışan psikososyal meslek çalışanları üzerinden yürütülecektir. Bu çalışmanın; ikincil travma alanında, engellilerle çalışan meslek çalışanlarına yönelik ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

2. Yöntem

2. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı 18 yaşın altındaki engelli çocukların hayata adaptasyon süreçlerinde yardım aldıkları psikososyal destek çalışanlarının mesleki deneyimlerini araştırmak ve ikincil travma yaşıyıp yaşamadıklarını ortaya koymaktır. Araştırma deseni olarak “karma yöntem” seçilmiştir. Böylece araştırma hem nitel verilere yani katılımcıların subjektif görüşlerinin değerlendirilmesine dayanmakta olup hem de ikincil travma ve kısa psikolojik sağlamlık ölçeğinin sonuçlarının testlerine yani nicel verilere dayandırılmıştır. Anket sorularından hem açık uçlu hem kapalı uçlu soruların sorulduğu ve verilen cevaplarının SPSS Ki-kare testinde analiz edildiği karma yöntem kullanılarak ölçülmüştür.

Karma yöntem araştırmacının araştırdığı konu üzerinde elde ettiği nicel ve nitel iki ayrı veri setini birbiriyle örtüşecek şekilde yorumlamasıdır. Bu yöntem şeklinde iki ayrı araştırma yöntemi olsa da elde edilen sonuçlar tek bir çerçeveye oturtulur. Araştırmacı karma yöntem çalışırken iki ayrı yöntemin güçlü yanlarını kullanarak çalışmasını sürdürdüğü için avantajlı bir araştırma yöntemidir. Karma yöntemde iki ayrı yöntemin sonuçlarını birleştirerek analiz ettiği için araştırmanın sonuçları daha güvenilir hâle gelmektedir (Creswell, 2019). Geniş çaplı ve karmaşık sorulara cevap aramak için uygun bir yöntemdir (Adnan Baki, 2012). Sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında sıkça başvurulmuş karma yöntem kullanılmaktadır (Creswell, 2019). Araştırma dört kişi tarafından yürütüldüğü için karma yöntemde getirilen çok zaman harcanması, iş yükünün çok olması, farklı yöntemler arasında kaybolma gibi eleştirilerin hiçbirisi araştırmamız için söz konusu olmamıştır (Adnan Baki, 2012).

Guba ve Lincoln nitel araştırmayı “incelendiği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama uğraşını içinde olan bir yöntem” olarak tanımlamaktadır (Guba & Lincoln, 1994). Sosyal bilimlerde nicel yöntem kullanıldığında evrensel genellemelerin oluşması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Nicel yöntem

fen bilimlerinde kullanıldığında verdiği sonuçların netliği söz konusu insanı ve toplumu anlamak kadar zor bir araştırma sürecinde yetersiz kalabilmektedir (Baltacı, 2019). Bu nedenle sosyal bilimlerde nitel yöntem yoğun olarak kullanılmaktadır. Çünkü nitel yöntem hem olaylar ve olgular arasından çıkarım yapması açısından hem de çıkarımların alt nedenleri irdelenmesi açısından daha elverişlidir (Topkaya, 2005).

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı olarak fenomenolojik yaklaşım seçilmiştir. Fenomenografi “insanların yaşadıkları evren içinde karşılaştıkları fenomenlerle ilgili olarak ne algıladıkları ne anladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu ile ilgilenen bir araştırma yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Erdem Çekmez, 2012). Araştırmamızın amacı engelli çocuklara psikososyal destek veren yardım çalışanlarının ikincil travma deneyimlerini incelemek olduğu için fenomenolojik yorumlama araştırmamız için uygun görünmektedir.

Ancak nitel yöntemle yapılan araştırmalar sayılara dayanmadığı için çoğunluğa genellenemeyen veriler sunmaktadır ve oldukça sübjektiftir. Araştırmamız travmayı ölçmeye dayalı olduğu için nicel yöntemden de yararlanmak gerekmektedir. Nicel yöntem “herhangi bir laboratuvar çalışması veya ölçülebilen bir değerlendirmeye elde edilen sayısal değerler” olarak tanımlanmaktadır (Eral & Vehid, 2013). Nicel yöntem verilerin verimli bir analizinin yapılması, neden-sonuç ilişkisi kurabilme ve sayısal verilere dayandırarak geniş kitleler üzerinden sonuçlar çıkarması yönünden avantajlıdır (Creswell, 2019). Ancak nicel yöntem de nitel yöntem gibi tek başına kullanıldığında yetersiz kalmakta, olguların açıklanması ve anlaşılması gibi noktalarda nitel yöntem kadar iyi sonuç verememektedir. Bu nedenle araştırmamızda her iki yöntem türünde de görülen dezavantajlar “karma yöntem” kullanılarak en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın nicel yönteminde öncelikle anket sorularına verilen cevapların oranları incelenmiş ve yorumlanmıştır. Diğer yandan ölçeklerle katılımcıların travmatik deneyimleri ölçölüp sonrasında SPSS Ki-kare Testinde ölçeklerden alınan bu durumların birbirleriyle olan

ilişkisi test edilmiştir. Katılımcıların sağlamlığına dair yorum yapabilmek için iki ayrı ölçek kullanılmıştır. İlk olarak ikincil travmayı ölçen birçok çalışmada da kullanılmış Bride ve arkadaşlarının geliştirdiği İkincil Travmatik Stres Ölçeğinde verilen durumlar kullanılmıştır(Bride, Yegidis, & Figley, 2004). Bride ve arkadaşları tarafından travmatik deneyimleri olan bireylerle çalışan meslek çalışanlarındaki ikincil travmayı ölçmek için 17 maddelik likert tipi bir ölçek geliştirilmiştir (Can, 2020) Diğer test edilen ölçek ise Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeğidir. Ölçek Smith ve ark. tarafından bireylerin psikolojik sağlamlıklarını ölçmek amaçlı geliştirilmiştir. KPSÖ 5’li likert tipinde 6 maddelik bir ölçektir(Doğan, 2015). İki ölçekte verilen tüm durumlar birbirleriyle, kapalı uçlu testlerin sonuçlarıyla ve demografik verilerle ilişkilendirilerek aralarında SPSS ki-kare testi yapılmıştır. Anlamlı ilişki bulunanlar ve anlamlı ilişki bulunmayanlar analiz edilmiştir. Çıkan sonucu etkileyen faktörlerin neler olabileceği üzerinde durulmuştur.

2. 2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları İstanbul, Kütahya ve Konya’daki merkezi yönetim tarafından kurulmuş Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı rehabilitasyon merkezleri, yerel yönetimlere bağlı engelli merkezleri, engellilere yönelik hizmet veren sivil toplum örgütlerinde çalışan ve engellilere yönelik psikososyal destek veren psikososyal destek çalışanlarıdır. Psikososyal destek çalışanları denilirken psikolog, psikiyatrist, pedagog, sosyal çalışmacı, özel eğitim öğretmeni, fizyoterapist vb. gibi engelli bireylerin rehabilite edilmesinde aktif rol oynayan meslek çalışanları kastedilmektedir.

2. 3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak anket seçilmiştir. Anket, hızlı yoldan veri toplamaya müsait ve aynı zamanda maliyeti düşük bir araştırma yöntemidir. Araştırmamızda telefon yoluyla anket ve e-posta yoluyla anket yapılarak veri toplanmıştır. Ankette açık uçlu ve kapalı uçlu olmak üzere karma sorular sorulmuştur. Açık uçlu sorularda kısa ve kapalı cevaplar veren

katılımcılara e-posta yoluyla ulaşıp verdikleri cevapları daha açık hâle getirmeleri istenmiştir(Arıkan, 2018).

2. 4. Veri Toplama Süreci

Problemin ve amacın ne olduğu belirlendikten sonra araştırmanın diğer kısmı olan saha araştırması başlamıştır. Katılımcılara hem internet gruplarına duyuru yollama hem de kartopu yöntemi olmak üzere iki ayrı şekilde ulaşılmış ve Google Forms anketiyle veriler toplanmıştır. Araştırmanın etiği ve gizlilik ilkeleri hakkında görüşmeciler anketin açıklaması kısmında bilgilendirildikten sonra anket soruları cevaplandırılmıştır. Bütün veriler toplandıktan sonra sınıflandırmanın yapılması verilerin daha etkili yorumlaması ve analizinin yapılmasını sağlamıştır(Bogdan & Biklen, 1997). Son aşama ise raporlaştırma olup tüm araştırma boyunca elde edilen verilerden yola çıkarak elde edilen bulgular bir çerçeveye oturtulacaktır(Baltacı, 2019).

3. Literatür Taraması

3. 1. Engellilik

Engellilik hali, doğuştan ya da sonradan meydana gelmektedir. Fiziksel, zihinsel veya her iki engel durumuyla hayatını devam ettirmeye çalışan bireyler günlük hayatlarında ve toplum içinde pek çok sorunla baş etmeye çalışmaktadır. Özellikle engelli çocuklar için durum daha zor bir hâl almaktadır. Hayata uyum sağlamaya başladığı dönemlerde yaşadığı uyum problemleri çocuklarda travmatik durumlara sebep olabilmektedir. Yapılan araştırmalar engelli çocukların da norm kabul edilen gelişim gösteren çocuklar kadar istismara açık olduğunu hatta engelli çocukların söz konusu çocuklara göre daha fazla risk grubunda olduğunu göstermektedir (Furey, 1994). Engelli çocukların kişisel bakım için başkalarına bağımlı olmaları, yatılı kurumlarda kalmaları, istismara uğradığını anlamaması ya da dillendirememesi, istismarcıya karşı koyacak gücünün olmaması gibi nedenler onları istismara daha açık hâle getirmektedir (Paul & Cawson, 2002). ABD’de yapılan araştırmanın sonucuna göre engelli bireylerle engelli olmayan bireyler karşılaştırıldığında engelli bireylerin %49’unun engelli olmayan bireylere göre istismara uğrama sıklığı 10 veya daha fazla kez olduğu bulunmuştur (Hein & Schwartz, 1995). Engelli öğrencilerin %40’ı cinsel tacize maruz kalmaktadır ve bu oran engelli olmayan öğrencilerde %16-%18 civarındadır (Reiter, Bryen, & Shachar, 2007). Yapılan bir diğer araştırmada Türkiye’de 2005-2015 yılları arasında engellilere yönelik istismar konulu gazete haberleri incelenmiş ve sonuçlara göre engelli bireylerin %80,5’inin cinsel, %15,1’inin fiziksel, %3,6’nın duygusal ve %0,8 ihmal yoluyla istismar edildiği görülmüştür (Bulut & Karaman, 2018). Engellilerin yaşadığı en önemli sorunlardan bir diğeri ayrımcılık ve sosyal dışlanmadır. Engelliler sosyal hayatta istihdam, eğitim gibi temel haklarını talep ederken yetersiz oldukları düşünüldüğü için fırsatlardan yararlanamamakta, ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Diğer yandan engellilerle iletişim kurarken “acınası, yardıma muhtaç ve zavallı” gibi muamelelerde bulunmakta son derece yanlış bir yaklaşımdır. Engellilerin en

çok ayrımcılığa maruz kaldığı alanlar eğitim, iş başvuruları, çalışma hayatı, sosyal çevre vb. şeklindedir. Ayrımcı ve dışlayıcı tutumların değişmesi ailelerin, işverenlerin, hükümetin ortak sorumluluğuyla gerçekleşebilmektedir. Engelliler sadece maddî alanda desteklenmemeli aynı zamanda toplumun diğer fertlerinin gördüğü muameleye denk muamele görmeleri sağlanmalıdır(Atatürk Üniversitesi). Engelli bireylerin hayatlarında karşılaştıkları bu travmatize edici sorunlar incelendiğinde onlara hizmet verecek olan meslek elemanlarının ruh sağlığının incelenmesi de son derece önemli hâle gelmektedir.

Travmatize olan kişilerle çalışan meslek elemanlarında tükenmişlik, ikincil travmatik stres, üstlenilmiş travma gibi psikolojik sorunlar oluşabilmektedir (Figley C. , 1993)(Ayla Kahil, 2018)(Can, 2020). Meslek elemanı doğrudan travmaya maruz kalmamış olsa bile dolaylı olarak travmatik olaya maruz kaldığı için bu tür sıkıntılar oluşabilmektedir. Bu bölümün devamında engellilik ve travma üzerine yapılan literatür taraması yer almaktadır.

3. 2. Engellilik Tanımları

Herhangi bir konuya ilişkin tanım ortaya koymak, açıklanan kavramın sınırlarını belirleyerek belli bir çerçeve çizmeye neden olur. Böylelikle tanımlar, sınırlayıcı olduğu kadar aynı zamanda belirleyicidir. Bu özellik hukukun da ilgilendiği alanlardaki tanımlar için daha fazla görünür olabilir. Belirlenecek olan kavram engellilik gibi toplumsal bir olgu ise resmî belgelerde bulunan tanımlar yetkili merci için yorumları kısıtlayarak bağlayıcı olacaktır (Ürker, 2010). Tanımların açıkça ortaya koyulması, üzerinde araştırma yapılacak konuyla ilgili çalışmanın birinci aşaması olmalıdır. Bu ön hazırlık, çalışmada adı geçen kavramların neyi, nasıl anlatmak istediğini net bir şekilde belirlemiş olur ve hazırlanan çalışmayı okuyucu için daha anlaşılır kılar. Böylece daha sonra bu konuya ilişkin hazırlanan çalışmalar için karşılaştırmalar yapıp, yeni argümanlar üretilebilir (Şişman, 2012).

3. 2. 1. Medikal ve Sosyal Modele Göre Engel Tanımı

Dünya çapında özürllülüğü hastalık olarak gören medikal modelden, özü engel olarak algılayan, var olan yetersizlikler üzerinde çalışan sosyal modele doğru bir dönüşüm gerçekleşmektedir (Ürker, 2010). Medikal modele göre engellilik hususu genellikle kişinin noksanlığına ve tıbbi durumuna göre açıklanarak bu bireyleri yetersizliklerinden dolayı toplumdaki diğer fertlerden ayrı bir grup olarak ele alır. Fakat bu durum engelliler üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracak kadar ciddi bir mesele haline gelmiştir. Bu sorunlardan başlıcaları ise şüphesiz ki engelli bireylere karşı gelişen damgalayıcı ve dışlayıcı tutumlar olmuştur (Güngör & Güneş, 2012).

Sosyal anlamda dışlanma ve engellilik arasındaki bağlam, en başta engelliliği ne olarak tanımladığımızla ilişkilidir. Engellilik, medikal modele göre hastalık olarak algılanan ve rehabilitasyon gibi hizmetlerle çözülmesi gereken bir sorundur. Bu nedenle medikal modelin bu yaklaşımı eleştirilmektedir. Ve eğer ki engelliliği medikal modele göre tanımlayacak ve buradaki anlamıyla kullanacak olursak sosyal dışlanmadan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan sosyal modelin yaklaşımına göre ise engelli olmak, bireyin bedensel varlığından ve tıbbi sağlığından çok, o kişiyi yakın sosyal çevresi içinde değerlendirdiğimizde anlamlı hâle gelmektedir. Dolayısıyla medikal modele kıyasla sosyal modelin engelliliği, toplumsal açıdan inceleyip var olan ön yargıları kapsayıcı bir tanımlamaya gitmiş olduğunu görebiliriz. Bu açıdan baktığımızda engellilik tanımı damgalanma, yalnızlık veya dışlanma gibi kavramlarla ilişkilendirilebilir bir olgu halini almaktadır. Kısacası iki model arasındaki fark sosyal modelin, kişinin engelli olma durumunu ele alırken toplum içinde ne derece ve hangi sebeplerden dolayı kısıtlandığına odaklanarak bunun üzerine tanımlama yapmasıyla açıklanabilir (Balcı, 2009). Bu duruma ilişkin Goffman'ın damgalama kuramından bahsetmek yersiz olmayacaktır. Ona göre kişilerin bedensel nitelikleri, kendilerinin içinde bulunduğu ortamdan ayrıştırılmasını gerektirmemektedir. Fakat engelliliğe atfedilen mana ve etiketleme bu ayrıştırmaya ortam

hazırlamaktadır. Bu nedenle “sağlıklı” kabul edilen diğer insanların engelli kişilere karşı olan tutumlarının, engellilerin toplumdaki konumlarına işaret ettiği düşünüldüğünde bu alandaki tanımlamalar önem arz etmektedir(Burcu, 2011) (Goffman 1968 akt. Burcu 2011).

Medikal modelin “özür”, sosyal modelin ise “engel” olarak yaptığı tanımların ve bu gibi dönüşümlerin etkileri önce dünyada, son on yıldır da ülkemizde dil ve terminoloji üzerindeki tartışmalarda kendini göstermiştir. Özürlülüğün, kişinin kendisini tanımlamasındaki tek ve asıl ifade olmaktan çıkarılıp, toplumu ilgilendiren bir kavram haline getirilmesi ve bu kişilerin sosyal çevresine uyum sağlayabilmesi için kullanılan dilin ehemmiyeti, etkileri ve yapılan tanımlar son derece önemlidir (Ürker, 2010). Bu nedenle engelli kavramının farklı alanlar söz konusu olduğunda, farklı taraflarıyla incelenmesi ve buna uygun olacak şekilde tanımının yapılması gerektiğini görüyoruz. Fakat yapılan tanımlamalarda sakat, özürlü ve engelliye dair herhangi bir eksikliğin ya da yanlışın olması, ne derecede bir yetersizlikten bahsedildiğinin anlaşılması ve sağlık alanındaki ilerlemelerin etkisiyle bu kavramların anlaşılması ve dolayısıyla tanımlanması da zorlaşmaktadır (İşbir & Çubuk, 2018).

3. 3. Sakat, Özürlü ve Engelli Kavramlarının Kullanımı

Sakat, özürlü ve engelli ifadeleri yazı ve konuşma dilinde genellikle birbirlerinin yerine kullanılır (Şişman, 2012). Fakat bu kavramların Türkçedeki karşılıkları birebir aynı anlama gelmemektedir. Bu sebeple herhangi birinin seçilip istenen her anlamı karşılayacak şekilde kullanılması da olası değildir (Ürker, 2010). Birbirlerinden daha farklı içerikte oldukları ya bilinmemekte ya da kullanımda görmezden gelinmektedir (Şişman, 2012). Bundan da ziyade çoğunlukla tercih edilen bu ifadeler aslında açıklanmak istenen durumun dışında, daha farklı anlamlara gelebilmektedir (Ürker, 2010).

Uluslararası belgelere bakıldığında standart ve herkesçe kabul gören bir tanımın olduğunu söylemek mümkün değildir. Toplumdaki düşüncelere bakıldığında engellilik

kavramının değişken ve dinamik bir kavram olduğu söylenebilmektedir. Engelliliğin sabit bir tanımının yapılması Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış olan elkitabında, kavramın dönüşmesine engel olabilecek durumları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle genel geçer bir tanım yapmayarak bu kavramların daha geniş bir çerçevede ele alınması için 2008 yılının Aralık ayında “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi” onaylanmıştır. Bu sözleşmeye göre toplumun farklı gruplarındaki durumlar göz önünde bulundurularak uyarlamalara açık bir yaklaşım seçilmiş ve kesin bir tanımının yapılmasından kaçınılmıştır (Ürker, 2010). Bu nedenle bu kavramları tek tek ele almak daha doğru olacaktır.

Özürlülük kavramını incelediğimizde, farklı düşünce yapılarıyla beraber çeşitli tanımlar ortaya konulduğunu görebiliriz (Güngör & Güneş, 2012). BM, “normal” bir insanın günlük hayatında kendi kendine gerçekleştirmesi gereken eylemleri çeşitli eksiklikler –ruhsal ve/veya bedensel noksanlıklar- nedeniyle gerçekleştiremeyen kişileri özürlü olarak tanımlamıştır. Özürlülük kavramının, sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığıyla toplumun gündeminde olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle medya sayesinde özürlülükle ilgili konuşma dili oldukça etkilenmekte, yanlış ve farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Buna engellilik, sakatlık ve özürlülük kavramlarının birbirleri yerine kullanılması örnek olarak gösterilebilir. Ancak özellikle engelli ifadesi diğer iki ifadenin yerine sıklıkla tercih edilmektedir (Güngör & Güneş, 2012).

Toplumumuzda engelli kavramının daha sık kullanılmasının nedenlerinden biri yerine tercih edilebilecek olan sakat ve özürlü ifadelerinin anlamlarından dolayıdır. Alternatif olan özürlü ve sakat terimlerinden ziyade engelli kavramı kullanıldığında daha olumlu bir çerçeve çizildiği düşünülmektedir (Ürker, 2010). Nihayetinde gündelik hayatta dilimize dolanan âmâ, kör, lâl, sakat, sağır, özürlü gibi kelimelerin kullanılması bu bireylerin eksikliklerini kişilikleriyle tanımladığımız anlamına gelmektedir (Aysoy, 2004)(Charlton 1989 akt. Aysoy 2004). Türkiye Sakatlar Konfederasyonu gibi kuruluşlar özürlü kelimesini kullanmayı hâlâ

tercih etmesiyle birlikte, engelli bireylerin de dahil olduğu ve hatta engelli bireylerin kurmuş olduğu pek çok sivil toplum örgütünün isimlerinde “özürlü” ve “sakat” gibi kavramlara sık sık rastlanılmaktadır (Şişman, 2012). Aynı şekilde ülkemizde özürlülük politikasını hazırlamakla sorumlu olan yetkili kurum Özürllüler İdaresi Başkanlığı da bu kelimeyi adında kullanmıştır. Başkanlığın hemen hemen her çalışmasında ve çıkarılan mevzuatlarda özürlü kavramını görmek mümkündür (Ürker, 2010).

Özür kelimesinin anlamı engel kelimesiyle eş anlamlı olsa da engelli ve özürlü kelimeleri Türkçe sözlüklerde aynı karşılığa gelmemektedir. Özür kelimesinin bir diğ er manası da “bir kusurun elde olmayan sebeplerden dolayı zorunlu olarak yapıldığını belirterek bu kusurun nedenini kabul edip mazur görülmesi için ö ne sunulan sebeptir.” Özürlü kelimesinin manası ise eksik, sakat veya kusurlu yanları olan şekilde açıklanmaktadır. Fakat özürllüler, eksikliklerinden dolayı ortaya çıkan durumları yüzünden affedilmelerini gerektirecek bir konumda bulunmamaktadır (Ürker, 2010).

Hukuksal anlamda bu terimlerin incelenme şekli ve bu kavramlar için yapılan tanımlar engelli kişiyi kapsayan bir statü ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle hukuk bazında, engelli tanımları, hukuki değ erlere bağı lı düzenlemeleri iç erdiğ inden oldukça önemlidir (İş bir & Çubuk, 2018). Ulusal mevzuatta bulunan tanımlar uluslararası hukuki belgelerden ayrı olarak engelliliğı çoğunlukla bu bireylerin sahip olması gereken ya da var olan haklarını göz önünde tutarak tanımlama yapma kriterini esas alır. Böylelikle hak genelinde engellilerin elde edeceğ i kazanımların kapsamı belirlenmiş olacaktır. Dolayısıyla mevzuatta bulunan tanımların, engelli bireylere verilecek hizmetlerle örtüşüyor olması son derece kritik bir noktadır (İş bir & Çubuk, 2018).

Engelli kelimesi Engelliler Hakkında Kanun olarak geçen 5378 sayılı kanuna göre belirli ölçütler baz alınarak, bedensel, ruhsal, duygusal ve zihinsel becerilerinde belli ölçüde yetersizlikten dolayı toplumda bulunan diğ er kişilere göre katılımı kısıtlanmış ya da çevre

şartlarından kısmen mahrum kalan birey olarak açıklanmıştır (İşbir & Çubuk, 2018). Özürlü kelimesi ise 5378 sayılı Özürlüler Kanunu'na göre kişinin doğuştan ya da sonradan oluşan herhangi bir nedenle fiziksel, ruhsal, zihinsel veya sosyal becerilerini belli ölçülerde yitirmesi sebebiyle hayata adaptasyonu, ihtiyaçlarını karşılama zorlukları olan ve bakım, rehabilitasyon hizmetlerine gereksinimi olan birey şeklinde tanımlanmıştır. Özürlülük kavramı için geliştirilen çok yönlü biyo-psiko-sosyal yaklaşıma yönelik politik çalışmaların düzenlendiğini bu kanundaki tanımda görmek mümkündür (Güngör & Güneş, 2012).

Birleşmiş Milletlerin özürlü kavramının açıklama şekli ise şu şekildedir. Sağlıklı bir insanın sosyal yaşantısında kendisine ait olan işleri veya sorumlulukları, fiziksel ya da zihinsel becerilerindeki herhangi bir bozukluk, eksiklikten dolayı gerçekleştiremeyen birey olarak ifade etmektedir. Buna nazaran Dünya Sağlık Örgütü bu kavramı daha çok sakat olma halini esas alarak sakat, engelli ve özürlü kavramlarını üç boyutta açıklamıştır ve bu kavramları ayrı ayrı tanımlamıştır. DSÖ' ye göre noksanlık yani sakatlık, tıbbi anlamda noksanlık, fiziksel, psikolojik veya vücut fonksiyonlarındaki bozukluk olarak tanımlanır. Özürlülüğü bir işi gerçekleştirebilme becerisinin kaybı olarak nitelerken engelliliğin tanımını da herhangi bir sakatlık nedeniyle bireyde oluşan dezavantajlı durum olarak belirtmiştir (Güngör & Güneş, 2012).

Bakılan tanımların haricinde daha birçok kişi ve kurum tarafından tanımlanan ve sıklıkla birbirinin yerine de kullanılan sakatlık, özürlülük ve engellilik kavramları görüldüğü üzere Dünya Sağlık Örgütü'ne göre farklı anlamlar içermektedir. Sakatlık terimi baz alınarak özürlülük ifadesine bundan da hareketle engellilik kavramına varılmıştır. Fakat bu tanımlar belirlenirken sadece tek bir noktaya odaklanmak yerine konunun biyo-psiko-sosyal boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir. Nihayetinde bu durumun bedensel ve medikal taraflarının yanında daha sosyolojik ve beraberinde psikolojik etkilerinin de olduğu göz ardı edilmemesi gereken hususlardandır (Güngör & Güneş, 2012). Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımı engelli

kişilerce oluşturulmuş kuruluşlar tarafından onaylanmamış, özellikle özürlülük üzerine yapılan tanımdan dolayı eleştirilmiştir. Söz konusu kuruluş ve organizasyonlara göre DSÖ'nün özürlülük açıklamasında, bu kişilerin mücadele ettikleri pek çok sorun, yetersizlik ve mahrumiyetten bahsedilmemektedir (Burcu, 2006). Bu kurumlara göre sakatlık ve özürlülük birbirinden ayrı düşünülmesi gereken olgulardır ve yapılan tanımlarda sosyal faktörleri işin içine katarak ortak bir tanım etrafında hemfikir olmuşlardır. Bu nedenle çok geçmeden bu tanım DSÖ'nün uzantısı olan ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) tarafından da kabul görmüştür. Dolayısıyla sakatlık, vücuttaki fonksiyonlardaki eksiklikler olarak açıklanırken sosyal manada özürlülük ise hareket kısıtlılığının neden olduğu dezavantajlı duruma maruz kalan kişilerin ilgili kuruluşlarca görmezden gelinmesi ve sosyal çevrelerinden uzaklaştırılması durumudur.

Düzenlenen tanımdan da görüleceği üzere medikal modelden sosyal modele geçişin etkisiyle, özürlü kavramını anlamlandırmada fiziksel etkilerden çok sosyal kriterler esas alınmıştır (Burcu, 2006). Yapılan tanımların yanı sıra engelli kişilere dair kültürel öğelerden yola çıkılarak geliştirilen düşünce yapıları da mevcuttur. Engelliliği fiziksel yoksunluklardan ayrı tutup daha kültürel bir kavram olarak ele alan Burcu (2006)'ya göre, kişilerin türlü sebepler sonucunda yaşamlarını devam ettirirken taşıdığı engel, o insanın vücut varlığından çok sosyal çevresindeki “sağlıklı” diğer insanlarla anlamlı hale gelmektedir.

Doğuştan veya sonradan gelişen engellilik durumu toplumdaki bireylerin kendisine bakış şekliyle ve aldığı tepkiler sonucunda şekillenerek, bulunulan konuma göre değişiklikler gösterebilir. Engellilikle ilgili sosyolojik araştırmalar yapan Taylor (1999) ise bu kavramı şöyle açıklamıştır; engelli olmak aslında etrafımızdaki kişilerin bizi nasıl ve ne şekilde gördükleriyle ilgilidir. Onların düşünceleri ve bakış açıları elbette ki yaşadıkları ve içinde bulundukları coğrafyanın sosyo-kültürel niteliklerinin yansımasıdır (Öztabak, 2017). Bu konuyu daha iyi anlamak açısından bir örnek vermemiz gerekirse, felçli bir kadının gündelik hayatta

yaşadıklarını düşünebiliriz. Onun engeli hareketinin kısıtlı olmasıdır diyebiliriz fakat bunun da ötesinde sosyolojik olarak engeli, kendisine sağlanması gereken hizmetlere ve kolaylıklara erişememesiyle ilişkilidir (Ürker, 2010).

Mevzuatta Özürlüler Kanunu ve arkasından çıkan yönetmelikte özürlü ifadesi kullanılsa da eski hukuki belgelerde sakat ifadesi varlığını sürdürmektedir. Yeni belgelerde de Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın yeniden düzenlenmesive engelli kavramıyla alakalı ortaya koyduğu fikirler doğrultusunda engelli kavramı kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu kelimelerin kullanımı giderek daha da karışık bir hal almıştır. Gündelik yaşamda hangi terimin kullanılacağı kişisel bir mesele haline gelse de resmi metinlerde ve hukuksal anlamda her kurum ve kuruluşun kullanmayı seçtiği kavramın bilimsel yöntemler dikkate alınmadan tercih edildiği görülmektedir. Buna rağmen şu an mevzuatta ve toplumda genel tercih engelli kelimesinin kullanılmasından yanadır (Ürker, 2010).

Engelliliğin toplumsal boyutlarının olması ve sosyolojik sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz için sakat veya özürlü kelimelerini tercih etmektense, noksanlığın sosyal yaşama yansıması olarak tanımlanan “engelli” kelimesini çalışmamızda kullanacağız.

3. 4. Engelliliğin Sınıflandırılması

Engel çeşitlerinin kategorize edilmesine yönelik farklı bakış açıları mevcuttur.2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı ortaklığıyla Devlet İstatistik Enstitüsü'nün ortaya koymuş olduğu Türkiye Özürlüler Araştırması'nda altı başlık altında incelenen engellilik şu şekilde ayrıştırılmaktadır: Görme özürlü, ortopedik özürlü, işitme özürlü, dil ve konuşma özürlü, zihinsel özürlü, süreğen hastalık (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). Engelli bireylerden bahsederken “özürlü” kelimesinin kullanılması kişiyi

damgalayarak, engelliliğin olumlu olmayan bir hal olduğunu belirtmektedir (Bilsin & Başbakkal, 2014). Buna rağmen “özürlü” tanımı kullanımının devam ettiği görülmektedir.

Birleşmiş Milletler, Bozukluklar Yeti Yitimi ve Engellilerin Uluslararası sınıflandırılması (BYYEUS-ICIDH) altı başlıklı sınıflandırmadan daha farklı bir çeşitlendirme kullanmıştır. Bireyin sosyal ortama adaptasyonu, fiziksel yeterliliklerindeki azalma ve kısıtlanma, engelli kişinin fiziksel benliğindeki fonksiyon ya da fonksiyonların yetersizliği ya da yokluğu, BYYEUS’un engelliliği belirlediğini düşündükleri üç boyutudur (Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, 2013). Bu çerçevede engelliliği on başlık altında ele almıştır: Görme açısından yaşanan zorluklar, işitme açısından yaşanan zorluklar, konuşma açısından yaşanan zorluklar, hareket açısından yaşanan zorluklar, bedeni hareket ettirme açısından yaşanan zorluklar, tutma-kaldırma açısından yaşanan zorluklar, öğrenme açısından yaşanan zorluklar, davranışsal açısından yaşanan zorluklar, kişisel bakım açısından yaşanan zorluklar ve diğer zorluklar şeklinde sıralanmıştır (Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, 2013). Daha sonra Birleşmiş Milletler, Bozukluklar Yeti Yitimi ve Engellilerin Uluslararası sınıflandırılması (BYYEUS) beş sene boyunca çalışmalarına devam ederek düzenlenen ve geliştirilen haliyle İşlevsellik Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırmasını (İYYSUAS-ICF) yayınlamıştır. Böylece işlevsellik daha geniş bir şekilde ele alınırken engelli kişilerin sahip oldukları bozukluklar ve yeti yitimindeki çevresel faktörler de açıklanmıştır. Fakat bu çalışmanın engellilik ile ilgili henüz çok yeni bir kategorizasyona gitmesi sebebiyle araştırmalarda tercih edilen örnekleri azdır (Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, 2013).

Başka bir engellilik sınıflandırılması da kaynaklarına göre yapılan engellilik sınıflandırılmasıdır. Kaynaklarına göre engellilik sınıflandırılması dört kategoriye ayrılmıştır: Zihinsel-ruhsal engeller, fiziksel engeller, ortopedik engeller ve kronik hastalıklar (İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2010). Bir başka sınıflandırmada ise

engelliliğin yedi farklı türü bulunmaktadır: Ortopedik engelliler, görme engelliler, işitme engelliler, dil ve konuşma bozukluğu olan engelliler, zihinsel engelliler, ruhsal ve duygusal engelliler, kronik hastalıklar (Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, 2013).

Yapılan tanımlamalar ve sınıflandırmalardan da anlaşılacağı üzere tek bir kavramı ifade etmek için farklı durumlarda çeşitli kelimeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla çoğu zaman belirli ölçülerle tanımının yapılması çok zor olan engellilik kavramı literatürde de farklı açılardan ele alındığı için konu üzerinde ortaklaşılan tek bir tanım bulunmamaktadır.

3. 5. Travma Tanımı

Travma hem bedensel hem de ruhsal olarak yara alma, sarsılma ve olumsuz olarak etkilenme anlamına gelmektedir (Özen, 2017). 1800’lü yıllardan 1950’li yıllara kadar travma kavramı “fiziksel travma” olarak tanımlanmıştır (Jones, 2007). 18. yüzyılda ve daha önceki yıllarda travma kavramının sadece fiziksel boyutta etkiye sahip olduğu, psikolojik boyutta bir etkisinin olmadığı düşünülmüştür (Kokurcan & Özsan, 2012). O dönemlerde travmaya maruz kalmış bir kişinin psikolojik sorunlar yaşaması, kişinin zihinsel bir rahatsızlığa sahip olması ile bağdaştırılmıştır. Travmanın psikolojik boyutta incelenmesi ve ele alınması 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır denilebilir.

Günümüzde travma kavramının tıp sözlüklerindeki anlamı ise “bedene dış bir etmen tarafından bir zarar gelmesi” olarak geçmektedir (Kocatürk, 2005). Kişinin yaşamış olduğu ve hayatını ciddi bir şekilde etkileyen aynı zamanda çaresizlik, korku, güçsüzlük, endişe vb. gibi hisleri de beraberinde getiren olaylara travma denir (Özen, 2017). Travma yaşamış olan kişilerin hayatı artık eskisi gibi olmaz. Fiziksel ya da ruhsal olarak yaralar almış olabilir. Aldığı fiziksel yaralar bir doktor tarafından tedavi edilebilirken, kişi ruhsal yaralarının olduğunu fark edemeyebilir ve bu yüzden de tedavi olmak için destek almaya çalışmaz. Ancak ruhsal anlamda yaraların ve yıpranmaların olduğu kişinin ruh halinden anlaşılabılır.

Özen'e (2017) göre travma yaşamış kişilerde gerginlik, huzursuzluk gibi belirtiler görülebilir ve bu kişiler depresyona meyilli olup, uyku bozukluğu yaşayabilirler. Travmaya maruz kalmış kişilerde çaresizlik, korku, dehşete kapılma, öfke patlamaları, odaklanamama ve irkilme gibi belirtiler görülmekle birlikte, kişinin travma anında yaşadıklarını tekrar tekrar hatırlaması ve o anları rüyalarında görmesi gibi durumlar da yaşanabilmektedir (Gürdil, 2014). Travma yaşayan kişilerin, yaşadıkları travmayı çağrıştıran yerlerden, kişilerden ve faaliyetlerden uzak durma ve kaçınma eğiliminde olduğu gözlemlenebilmektedir. Bunların yanı sıra kişi yaşadığı travmatik olayın bir kısmını ya da tamamını hatırlayamayabilir. Kişinin göstermiş olduğu bu belirtilerden bir travmanın etkisinde olduğu anlaşılabılır (Özen, 2017).

Bununla birlikte travma sadece olayı ya da olayları yaşayan kişiyi değil, kişinin iletişimde ve etkileşimde bulunduğu kişileri de etkileyebilmektedir (Kahil, 2016). Travma yaşayan kişinin etkileşimde bulunduğu kişiler arasından, kişinin yardım almak amacıyla başvurduğu uzmanlar da yaşanan travmadan dolayı olarak etkilenebilmektedir (Gürdil, 2014). Hatta kişinin etkileşimde bulunduğu insanların içinden travma yaşayan kişilere hizmet veren ve yardım eden çalışanların en çok etkilendiği söylenebilir. Travma yaşayan kişiye yardım etmeye çalışan uzmanın, yaşanan olayları en derinine kadar bütün ayrıntılarıyla öğrenmesi ve travmayı yaşamış olan kişinin yerine kendini koyması olayları kendisi yaşıyormuş gibi hissetmesine sebep olabilmektedir. Bunun sonucunda ise yaşanan travmadan, travmaya maruz kalan kişi kadar onunla ilgilenen uzman da etkilenebilmektedir.

3. 6. Çalışanlarda Travmanın Dolaylı Etkilerini Açıklayan Kavramlar

3. 6. 1. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramı kısaca “bireyde ruhsal ve fiziksel açıdan enerjinin tükenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008). Topluma ve bireylere hizmet etmeyi kendisine görev edinmiş kişilerde duygusal olarak ağır gelen işlerinden kaynaklanan iş stresi olarak tanımlayabileceğimiz tükenmişlik durumu gözlemlenebilir (Leiter & Maslach, 1988).

Hizmet veren kişide ruhsal ve fiziksel enerjinin düşmesi yani tükenmişlik durumunun meydana gelmesi sonucunda bazı davranışlar ve belirtiler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en belirgin olanları sosyal ortamlardan uzak durma, insanlarla kurulan iletişimin kalitesizleşmesi, verilen hizmetin kalitesizleşmesi, hizmet verilen kişilere karşı olumsuz davranışlarda bulunma, işe gelmeme, işi aksatma vb. gibi durumlardır (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008). İnsanlara hizmet etmeye yönelik olan mesleklerdeki ilişkiler genellikle hizmet talep eden kişilerin psikolojik, fiziksel veya sosyal problemleri üzerine temellidir ve bundan dolayı hizmet talep eden kişide korku, üzüntü, çaresizlik, öfke ve utanç gibi duygulara neden olur (Maslach & Jackson, 1981). Bu tür sorunlar kolay bir şekilde çözülemediği için hizmet veren personel zamanla kendisini belirsizlik ve çaresizlik içerisinde hissedebilir. Sürekli olarak bu bağlamda hizmet veren kişilerde yoğun stres, duygusal olarak çöküş ve tükenmişlik gibi olumsuz durumlar meydana gelebilmektedir.

3. 6. 2. Üstlenilmiş Travma

Mccann ve Pearlman tarafından 1990 yılında ortaya atılan üstlenilmiş travma kavramı kişilerin bilişsel şema ve inançlarında meydana gelen farklılıkları gözlemlemek adına ele alınıp daha çok travma mağduru bireylerde görülmektedir (Pearlman & Mac Ian, 1995). Pearlman ve Mccann bu kavramı travma mağdurlarına terapi veren terapistlerin dünyaya bakış açılarında, inanç ve düşüncelerinde beliren farklılıkları karşılayacak biçimde incelemiştir. Fakat daha sonradan üstlenilmiş travma kavramının sosyal hizmet uzmanları, sağlık görevlileri, avukatlar, polisler ve itfaiyeciler olmak üzere travmaya maruz kalmış bireylerle çalışan, onlarla empatik bir ilişki içinde olan personeller açısından da yaşanabileceği düşünülmüştür (Pearlman & Mac Ian, 1995).

3. 6. 3. İkincil Travmatik Stres

Kişinin biyolojik ve sosyal yaşamı etkileyen, hayat düzenini bozan etkenlerden biri strestir (Öztürk & Uluşahin, 2008). Strese karşı gösterdiğimiz tepki bireyden bireye değişen bir

durumdur. Kişinin yaşadığı dönem ve stresi anlamlandırma biçimi, vereceği tepkinin de şekillenmesinde ve değişmesinde etkilidir. Travmaya maruz kalmış bir kişi destek almak amacıyla gittiği uzmanı kendi yaşadığı olay nedeniyle travmatize edebilmektedir. Bu olay ikincil travma olarak bilinmektedir. İkincil travmatik stres bir başkasının hayatında meydana gelen ve bireyleri travmatize eden olayların, dolaylı yollarla başka bir kişinin hayatını etkilemesi durumudur (Figley, Boscarino, & Adams, 1995). Danışanın yaşamış olduğu travmatik olaylar, meslek elemanını da etkileyebilmektedir.

Tükenmişlik ve ikincil travmatik stres arasındaki farklardan birisi; tükenmişliğin fazla insan ilişkileri içinde bulunan ortamlarda çalışan hemen hemen her meslek alanında görülebilmesi, ikincil travmatik stresin ise travma mağduru kişilerle çalışan meslek elemanlarında görülüyor olmasıdır (Conrad & Yvonne, 2006). Tükenmişlik kişinin kendi içinde yaşadığı ve kendinden kaynaklanan durumlar sebebiyle meydana gelen olaylardır. İkincil travma ise bir başkasının yaşamış olduğu travmatik bir olay sebebiyle, bu kişinin destek almak için başvurmuş olduğu yardım çalışanını travmatize etmesi durumudur.

İkincil travmatik stres sonucunda oluşan belirtiler uzun süreli veya kısa süreli olabilir (Stephanie Baird, 2003). Belirtiler, çalışanların hayatında önemli değişimlere sebep olabilir. Çalışanların meslek hayatı, aile hayatı ve sosyal hayatı kötü yönde etkilenebilir.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda genellikle sağlık çalışanları araştırmaların katılımcı grubunu oluşturmaktadır (Gürdil, 2014). Akbayrak ve arkadaşlarının (2005) yaptığı çalışmada askeri çatışmalar sonucunda yaralanan askerler ve doğal afetlerde yaralanan hastalara hizmet veren sağlık çalışanlarının ikincil travmatik stres riski altında oldukları öğrenilmiştir.

İkincil travma ve üstlenilmiş travma kavramlarını karşılaştırılacak olursa çok fazla benzer yönleri olduğu söylenebilir. Figley (1995)’e göre bu iki kavram arasındaki farkı açıklayacak olursak; ikincil travma daha çok anlık tepkiler olarak gözlemlenmiştir ve kısa

sürede iyileşme gösterdiği bilinmektedir. Ancak üstlenilmiş travmanın zaman içinde ve yavaş yavaş meydana gelmekte ve kişide köklü bir değişime sebep olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte ikincil travmanın danışanla bir kere görüşme sonucunda bile ortaya çıkması mümkünken (Özkul, 2019), üstlenilmiş travmanın danışan ile birden çok hatta sık sık görüşülmesi sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir (McCann & Pearlman, 1990).

Travma mağduru danışanı ile bir kez görüşen yardım çalışanları veya uzun süreli olarak görüşen yardım çalışanlarında ikincil travmanın ortaya çıktığı, yapılan araştırmalar ile kanıtlanmıştır. Bu sebeple çalışmamızda; engelli çocuklar ile çalışan meslek elemanlarının ikincil travma etkisinde olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılmıştır.

3. 7. Travmatik Yaşantıların Birey Üzerindeki Etkileri

Travmatik olaylar hayatın her çağında yaşanabilmektedir ancak çocukluk çağında yaşanan travmaların bütün hayatı şekillendirdiğini ve olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür (Alpay, Aydın, & Bellur, 2017). Özellikle ihmal, şiddet ve istismar gibi olaylar yaşadıktan sonra çocukta çok büyük travmalar meydana gelebilmektedir (Tıraşçı & Gören, 2007). Bu travmalar ise çocuğun gelecekteki hayatında fiziksel, psikolojik, cinsel ve sosyal açılardan olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Yaşanan travma sonrası bireyde stres bozukluğu, ağır depresyon, uykusuzluk, çaresizlik, yalnız hissetme vb. gibi semptomlar görülebilmektedir (Alpay, Aydın, & Bellur, 2017). Bu durumda travma yaşamış olan kişinin hayatında çok büyük değişimler meydana geleceğini tahmin etmek zor değildir ve bu değişimler olumsuz yönde değişimler olacaktır. Kişinin bu durumlar ile mücadele edebilmesi ve travma öncesindeki hayatına dönebilmesi için bir uzmandan destek alması kişinin ruh sağlığı açısından çok önemli ve gereklidir. Çünkü bu gibi durumlar ile uzman desteği olmadan baş etmeye çalışmak oldukça zor olacaktır.

Bir sosyal hizmet uzmanıyla ya da terapistle birlikte hareket edilirse kişinin olumlu sonuçlar alması ve iyileşmesi mümkündür. Ancak bu gibi durumlarda kişinin destek almak için gittiği uzmanın da travmaya maruz kalmış olan kişiden ve onun yaşadıklarından olumsuz etkilenip, kendisinin de travma yaşaması olasıdır.

3. 8. Travma Mağdurlarına Hizmet Vermenin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri

Manevi açıdan kazanç sağlayan ve travmaya maruz kalmış bireylere yardımda bulunmayı amaçlayan meslekler bu işle meşgul olan insanlar tarafından doyurucu olsa da diğer taraftan oldukça stresli ve zorlayıcıdır. Bu tür meslekleri icra eden çalışanlar, danışanların travma geçmişlerine hâkim oldukları ve yaşanan olumsuz durumlara sürekli maruz kaldıklarından dolayı önemli ölçüde rahatsızlık veren veya yorgunluğa sebep olan sorunlardan şikâyet edebilirler (Figley C. R., 1995). Özellikle ruh sağlığı alanında çalışanlar, doktorlar, acil serviste çalışanlar, kurtarma görevliler, sosyal hizmet uzmanları, hakimler, avukatlar veya polisler bu bakımdan risk grubunu oluşturmaktadır (Bryant & Harvey A. G., 1996). Danışanların travmalı yaşamlarından doğrudan olmasa da belirli derecelerde etkilenen çalışanlar, travma sonrası stres bozukluklarıyla beraber kişisel, sosyal ve meslek hayatlarında da bazı aksaklıklar yaşayabilmektedir. Örneğin; çalışanların bazıları çalıştıkları işi bırakıp farklı bir işte çalışmak isterken, bazıları ise çalışmalarındaki verimliliği ve konsantrasyonu kaybedebilmektedir (Byrne, Lerias , & Sullivan, 2006). Bu sebepler dolayısıyla çalışanların çalışma kalitelerini etkileyen, sosyal olarak iyi olmalarını engelleyen ve bunların yanı sıra öncelikle çalışanların, sonrasında hizmet veren kurumun ve kurumun hizmet verdiği topluluğa yönelik ikincil travma riski göz ardı edilmemelidir (Gürdil, 2014). Çünkü ikincil travma hem kurum hem çalışanlar hem de kurumun hizmetinden faydalanan gruplar için olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

3. 9. Engelli Çocuklarda Travmaya Yol Açan Sebepler

Engelli bireylerin fiziksel ya da zihinsel olarak diğer bireylerden farklı ve dezavantajlı olduğu söylenebilir. Bu sebeple günlük hayatlarında pek çok aksaklık ve olumsuzluk yaşamaları olasıdır. Yaşanan olumsuzluklar her insanda çeşitli travmalara sebebiyet verebileceği gibi, engelli bireylerin de travma yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu olumsuzluklara; dışlanma, aşağılanma, acınma, hor görülme vs. örnek verilebilir (İkizoğlu, 2005). Bunun yanı sıra engelli bireyler; eğitim öğretim, sosyalleşme, ulaşım, iletişim ve istihdam alanlarında da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır (Sevinç & Çay, 2017). Engelli bireylerin yaşanan çeşitli sorunlar ve olumsuzluklar sebebiyle travma yaşaması ve destek almak amacıyla bir uzmana başvurması sağlıklı olacaktır. Başvurulan uzmanın da danışanının yaşamış olduğu travmatik olaydan etkilenip ikincil travma yaşaması olasıdır. Dezavantajlı gruplara hizmet veren çalışanların ikincil travma yaşaması sonucunda, kişinin sosyal hayatında sorunlar meydana gelebilmekte, kişi hayattan zevk alamamaya başlamakta, çalışma hayatında verimsizlik ve motivasyon eksikliği gibi durumlar meydana gelebilmektedir (Gündüz, 2020).

Yapılan çalışmalar sonucunda engelli bireylerin, özellikle engelli çocukların psikolojik, cinsel ve fiziksel istismara maruz kaldıkları görülmüştür (Bulut & Karaman, 2018). Engelli çocukların istismara maruz kalmasının nedeni ise başkalarının yardımı ile hayatlarını devam ettirebilmeleri, yatılı yurtlarda kalmaları, yapılan istismarı anlayamamaları veya algılayamamaları ve yapılan istismarı başka kişilere söyleyemeyecek olmalarıdır (Paul & Cawson, 2002) akt. (Bulut & Karaman, 2018). Sonuç olarak engelli çocukların savunmasız, korunmasız ve çevresindeki insanlar tarafından her türlü istismara maruz kalma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir. Engelli çocukların yaşadığı çeşitli sorunlar, olumsuz durumlar ve çeşitli istismarlara maruz kalmaları, çocuklarda derin travmalara yol açabilmektedir.

3. 10. İkincil Travma ve Meslek Grupları

İkincil travmayı konu edinen çalışmalara bakıldığında ikincil travmanın bazı meslek gruplarında görüldüğü ortaya konulmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları; çocuk şube müdürlüğüne bağlı olarak görev yapan polis memurları (Tansel, Tunç, & Gündoğdu, 2015), yardım çalışanları (Yılmaz, 2017), travmatize olmuş bireyleri savunan avukatlar (Akcanbaş & Keskiner, 2020) gibi farklı meslek gruplarında çalışan bireylerden oluşmaktadır. Çalışmalarda, travmatize olmuş kişilerle çalışan meslek çalışanlarının ikincil travmaya maruz kaldığı sonucuna varılmaktadır. Cinsel istismara uğramış çocuk vakalarla çalışan sosyal çalışmacıların, çalıştıkları vakalar sebebiyle ikincil travmaya ve mesleki tükenmişliğe yatkın oldukları sonucuna varılmıştır (Hatipoğlu, 2017).

Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir çalışmada ikincil travmaya maruz kalan sosyal hizmet uzmanının, müracaatçıya daha iyi bir müdahale yolu sunabilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir (Gökçearslan Çiftci & Aslan Açı, 2017). Afet alanında çalışan profesyonel destek çalışanları ve gönüllülerle yapılan çalışmada da diğer çalışmalara benzer olarak ikincil travmatik stres belirlenmiştir (Gökçe & Yılmaz, 2017). Sığınmacı ve mültecilerle ilgili sivil toplum kuruluşlarında görev yapan çalışanlarla yapılan araştırmada ise çalışanların ikincil travmatik stres düzeylerinin yüksek olmadığı görülmüştür (Can, 2020).

Yapılan çalışmalara bakıldığında travmatize olmuş kişilerle çalışan meslek çalışanlarının çoğunlukla ikincil travmaya maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde engelli çocuklarla çalışan meslek uzmanlarına yönelik çalışmalara rastlanmamıştır. Bu araştırmada da engelli çocuklarla yakından çalışan meslek çalışanlarının ikincil travmaya maruz kalıp kalmadıkları konusunda çalışılarak, literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda meslek uzmanlarının deneyimleri hakkında bilgi sahibi olunarak, mesleklerine yönelik düşünceleri aktarılacaktır.

4. Analiz

4. 1. Örneklem

Bu araştırma Türkiye'nin İstanbul ili başta olmak üzere Kütahya ve Konya illerindeki resmi ve özel kurumlarından toplam 35 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Daha sonra veri temizleme aşamasında bir kişinin yanıtı engelli çocuklarla aktif olarak çalışmadığını beyan ettiği için anketten silinmiş olup araştırmaya 34 veri ile devam edilmiştir. Araştırmanın örneklemini hazırlanırken katılımcıların engelli çocuk alanında aktif bir şekilde çalışıyor olmasına, katılımcılara araştırmanın içeriğine dair bilgi verilmesine ve katılımcılarda gönüllülük esasına önem verilmiştir. Araştırmaya veri toplamak için katılımcıların sosyodemografik bilgileri alınmış, ikincil travmatik stres ölçeği ve kısa psikolojik sağlamlık ölçeği kullanılmış daha sonra katılımcılara hazırlanan açık uçlu sorularak nitel veri elde edilmiştir. Sosyodemografik bilgilere ilişkin sorular çalışmayla benzerlik gösteren diğer çalışmalardan da faydalanılarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Bu sorular: katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim durumu ve bu alanda çalıştığı süre olarak belirlenmiştir. Anketin örneği ekler bölümünde paylaşılmıştır.

Araştırmaya katkı sağlayan çalışanların %82,4'lük oranla 28'i kadın, %17,6'lık oranla 6'sı erkektir. Katılımcılardan %36,5'lik oranla 9 kişi 22-30 yaş aralığında, %43,5'lik oranla 16 kişi 31-40 yaş aralığında, %4,2'lik oranla 2 kişi 41-50 yaş aralığındadır geriye kalan %7,1'lik oranla 2 kişi 50 yaşın üzerindedir. Katılımcıların medeni halleri incelendiğinde %70,6'lık bir oranla 24 kişinin bekar, %29,4'lük bir oranla 10 kişinin evli olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumları sorulduğunda %79,4'lük oranla 27 kişinin lisans mezunu, %14,7'lik oranla 5 kişinin yüksek lisans mezunu geriye kalan %5,9'luk oranla 1 kişinin doktora 1 kişinin ön lisans mezunu olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra 2019 yılına ait TÜİK verilerine göre ülkedeki eğitim ortalamasına bakıldığında %21'nin lise ve dengi okullardan mezun olup onu %14'lük oranla yüksek okul/fakülte mezunları takip etmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan 34

çalışanın eğitim durumlarına bakıldığında 27'sinin lisans ve 5'inin yüksek lisans mezunu olması Türkiye genelindeki durumla kıyaslandığında katılımcıların eğitim seviyelerinin oldukça yüksek olması araştırmanın güvenilirliği açısından önem arz etmektedir.

Katılımcıların hangi meslek gruplarından olduklarına bakıldığında 22 kişinin öğretmen, 5 kişinin özel eğitim öğretmeni, 3 kişinin psikolog, 2 kişinin okul öncesi öğretmeni, 1 kişinin özel eğitim uzmanı ve 1 kişinin oyun terapisti olduğu gözlenmiştir. Katılımcılara sorulan “kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar ise şu şekildedir; %32, 4'lük oranla 12 kişinin 1-3 yıl aralığında, %29,4'lük oranla 6 kişinin 5-10 yıl aralığında, %20,6'lık oranla 6 kişinin 3-5 yıl aralığında, geriye kalan %14,7'lik oranla 5 kişinin 1 yıldan az süreyle çalıştığı belirlenmiştir.

4. 2. Veri Analizi

Açık uçlu ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket sorularına verilen cevaplar sınıflandırılmış ve ayrı ayrı analizleri yapılmıştır. Açık uçlu soruların cevapları incelenirken fenomenolojik yaklaşıma bağlı kalınmış katılımcıların anlam dünyası, neler hissettiği, neden bu cevabı verdiği üzerinde durulmuştur. Ankette yüzdelik verilerden hareketle katılımcıların iş yaşamları, ihtiyaçları ve kapalı uçlu sorularda verilen cevaplar analiz edilmiş ve neden bu düşünceye sahip oldukları hakkında yorum yapılmıştır. Araştırma boyunca açık uçlu soruların cevapları hariç toplanan cevaplar SPSS programında kodlanmış ve aralarındaki ilişki test edilmiştir. Araştırmanın nicel yöntemi olarak belirlenen iki ayrı ölçeğe verilen cevaplar ise demografik bilgilerle kapalı uçlu sorulara verilen cevaplarla aralarındaki ilişki bakımından SPSS Ki-kare Testi ile ölçülmüş ve sonuçlar analiz edilmiştir.

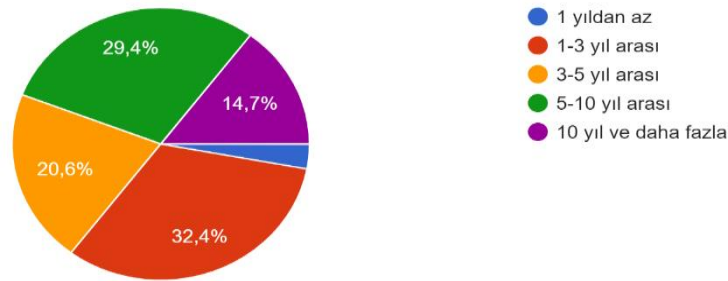
Araştırma toplamda 34 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara internet üzerinden ulaşılmıştır, bu sebeple katılımcıların çalıştıkları iller farklılık göstermektedir. Çalışmamıza katkı sağlayan katılımcıların özel veya resmî kurumlarda engelli çocuklarla

alışıyor olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmaya katılan bütün katılımcılar 18 yaş altı engelli çocuklarla çalışmaktadır. Katılımcıların cevaplarına Google Forms'dan yönlendirilen anket sonucunda ulaşılmıştır. Katılımcılara yönelik sorular hazırlanırken sosyodemografik bilgilere ek olarak ikincil travmatik stres leği ve kısa psikolojik sağlamlık leği kullanılmıştır. Buna ek olarak anket çalışmasından sonra katılımcılara açık uçlu sorular sorularak nitel veri elde edilmiştir. Katılımcılara yönlendirilen sorular sayesinde mesleklerini ne kadar süredir yaptıkları, engelli çocuklarla ne kadar süredir çalıştıkları, mesleklerinin olumlu ve olumsuz yanları hakkında bilgi edinilmiştir. Aynı zamanda çalıştıkları kurumlara dair bilgilere ve danışan ailelere yönelik verilere ulaşılmıştır.

4. 3. Nicel Veri Analizi

Grafik 1.

Kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?
34 yanıt

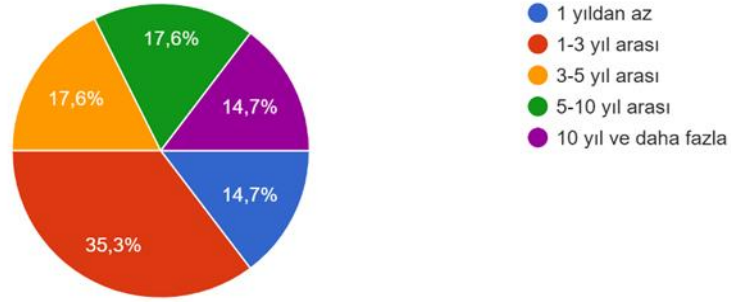
Yapılan araştırmada, katılımcılara kaç yıldır bu mesleği yaptıklarını sorduğumuzda; katılımcılardan 5 kişinin 1 yıldan az bir süre (%2,9), 12 kişinin 1-3 yıl arasında (%32,4), 6 kişinin 3-5 yıl arasında (%20,6) 6 kişinin 5-10 yıl arasında (%29,4), ve geriye kalan 5 kişinin ise 10 yıl ve daha üzeri (%14,7) bir zaman diliminde bu mesleği yaptıkları belirlenmiştir.

Araştırmaya katılanlar arasında (%32,4) 1-3 yıl arasında iş deneyimine sahip olanların en kalabalık grup olduğu tespit edilmiştir. 10 yıl ve daha fazla deneyime sahip olan

katılımcıların oranının %14,7 olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple araştırmaya katılan katılımcıların, çoğunlukla mesleklerinde uzun sürelerdir çalışmadıkları bilgisi edinilmiştir.

Grafik 2.

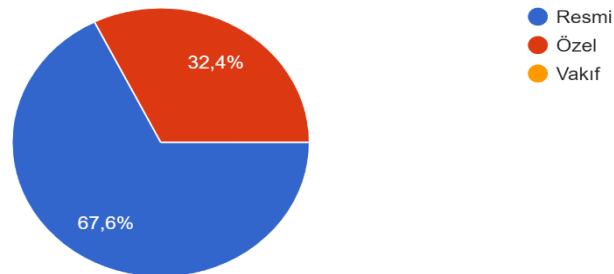
Kaç yıldır engelli çocuk alanında çalışıyorsunuz?
34 yanıt

Katılımcılara kaç yıldır engelli çocuk alanında çalıştıkları sorulduğunda; %35,3'lük büyük bir oranla 1-3 yıl arası cevabı alınmıştır. %17,6'lık kısım 3-5 yıl, yine %17,6'lık kısım 5-10 yıl, %14,7'lik kısım 1 yıldan az ve geriye kalan %14,6'lık ise 10 yıl ve üzeri cevabını vermiştir. Oranlara bakıldığında katılımcıların yarısının en fazla üç yıl, diğer yarısının ise en az üç yıl engelli çocuklarla çalışma deneyimine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 3.

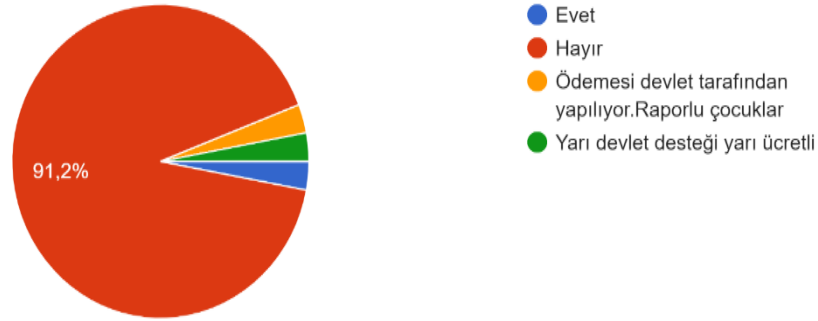
Çalıştığınız kurum hangi tüzel kişiler tarafından kurulmuş?
34 yanıt

Araştırmamıza katılan katılımcılardan %67,6'lık büyük bir kısmın resmi bir kurumda, %32,4'lük kısmın özel bir kurumda çalıştığı belirlenmiştir. Katılımcılar arasında herhangi bir vakıfta çalışan meslek çalışanı bulunmamaktadır. Bu sebeple araştırma, resmi kurumda çalışan meslek uzmanları ve özel kurumda çalışan meslek uzmanları tarafından şekillenmiştir.

Grafik 4.

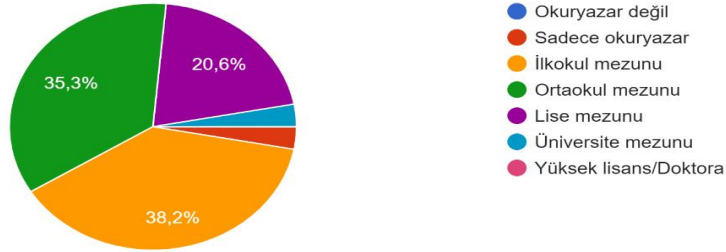
Çalıştığınız kurumun sunduğu hizmetler ücretli mi?
34 yanıt

Yapılan araştırmada, katılımcıların çalıştıkları kurumların verdiği hizmetlerin büyük çoğunlukla (%91,2) ücretsiz olduğu tespit edilmiştir. Oranın yüksek olmasının sebebi çalışanların çoğunluğunun (%67,6) devlet kurumundan çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. %2,9'luk bir kısım verilen hizmetin ücretli olduğunu, diğer %2,9'luk kısım hizmet bedelinin ödemesinin devlet tarafından karşılandığını, kalan %2,9'luk kısım ise hizmet bedelinin yarısının devlet tarafından karşılandığını belirtmiştir.

Grafik 5.

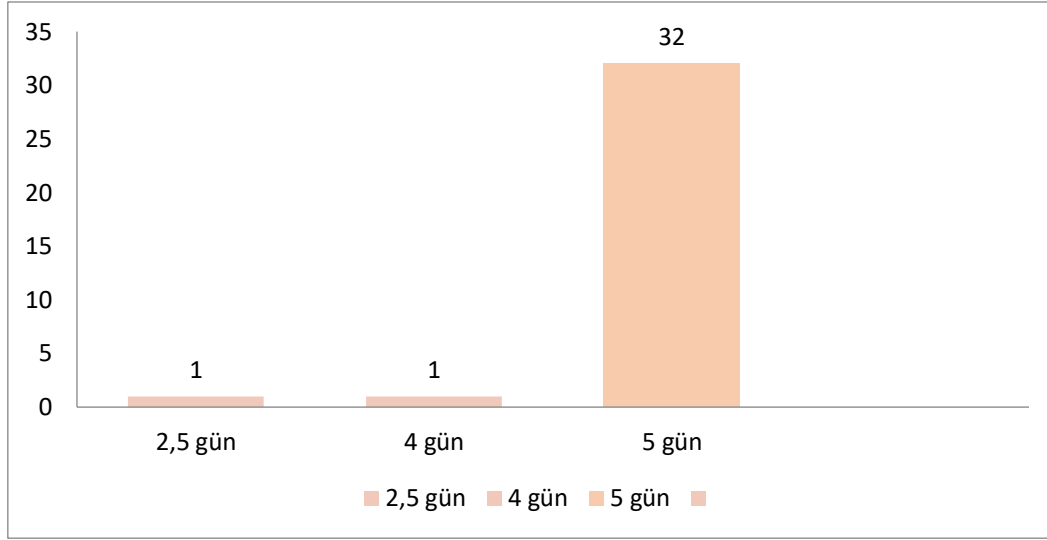
Danışan aileler genellikle hangi eğitim düzeyinden oluyor?
34 yanıt

Yapılan araştırma sonucunda; engelli çocuklarla çalışan uzmanların görüşüne göre, danışan ailelerin çoğunlukla ilkokul mezunu (%38,2) ve ortaokul mezunu (%35,3) olduğu ve bunu %20,6'lık bir oranla lise mezunlarının takip ettiğini görülmüştür. Geriye kalan kısmı ise %2,9'luk oranla sadece okuryazar olan aileler ve üniversite mezunu aileler oluşturmaktadır. Bu veriler çerçevesinde, danışan ailelerin eğitim düzeylerinin yüksek olmadığı söylenebilir. Çitil ve Doğan'ın 2019'da yaptığı çalışmada; engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuğa bakım sağlama konusunda eşleriyle sorun yaşama durumlarına bakıldığında, ilkokul mezunu babaların eşleriyle bakım, eğitim, sağlık ve çocuğun engelli oluşunu kabullenme noktalarında sorun yaşadıkları tespit edilmiştir (Çitil & Doğan, 2019). Bu çalışmadan hareketle; ailelerin eğitim seviyelerinin, engelli çocuklara bakım sağlamada önemli bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1.

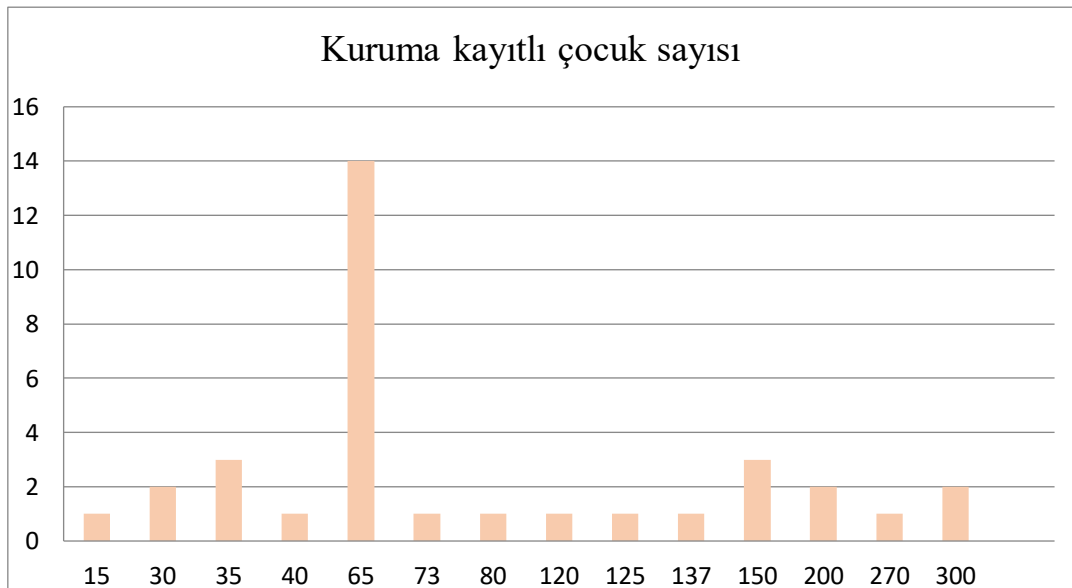
Kurumda haftada kaç gün çalışıyorsunuz?

Yapılan araştırmada, katılımcıların %98,2'lik oranla, 34 kişiden 32 kişinin haftada 5 gün çalıştığı belirlenmiştir. 1 katılımcı haftada 2,5 gün, diğer 1 katılımcı ise haftada 4 gün çalışmaktadır. 5 gün çalışan katılımcıların tamamının resmi kurumda çalıştıkları tespit edilmiştir. Haftada 2,5 gün ve 4 gün çalışan katılımcılar ise özel kurumda çalışmaktadır.

Tablo 2.

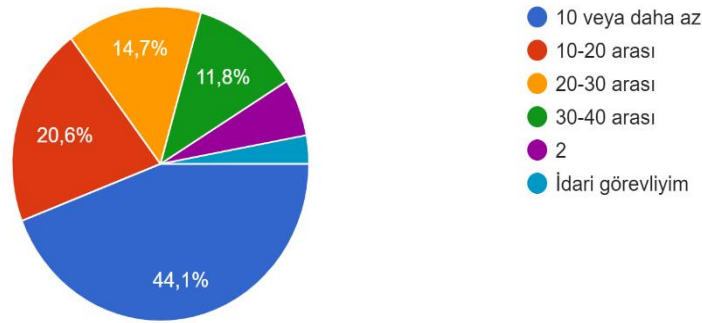
Çalıştığınız kuruma kayıtlı çocuk sayısı kaçtır?

Araştırmamıza katılan kişilere çalıştıkları kuruma kayıtlı çocuk sayıları sorulduğunda katılımcıların verdikleri cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların %41,2'sinin (14 kişi) cevabı 65 olarak belirlenmiştir. 2 meslek çalışanının çalıştığı kurumda 300 çocukla çalışılmaktadır, tabloda rastlanan en yüksek çocuk sayısı 300 olarak belirlenmiştir. Verilen cevaplardan oluşan çocuk sayıları tabloda belirtilmiştir.

Grafik 6.

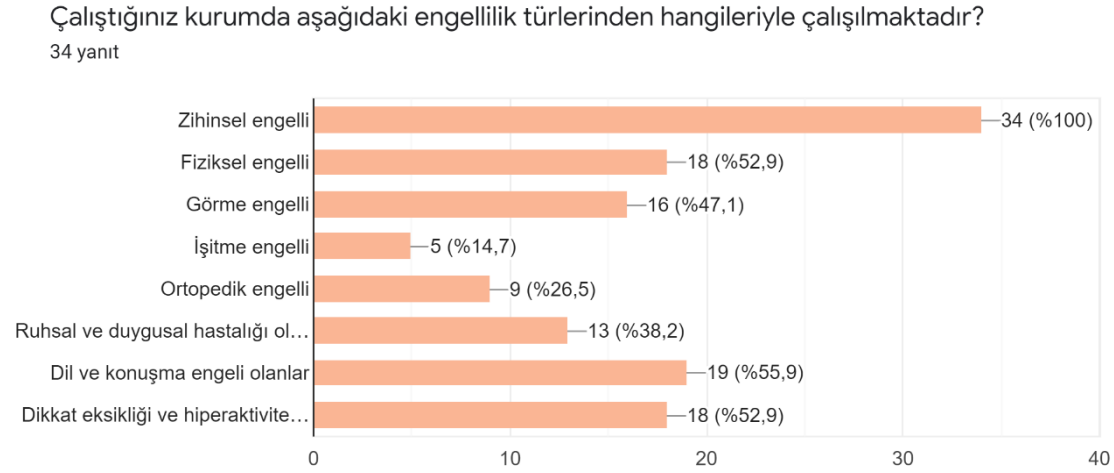
Çalıştığınız kurumda haftada yaklaşık kaç çocukla siz ilgileniyorsunuz?
34 yanıt

Araştırmaya katılan 34 katılımcının kurumda ilgilendikleri çocuk sayısına bakıldığında yarısının (%44,1) 10 veya daha az çocukla ilgilendiği belirlenmiştir. 10 veya 20 arasında çocukla ilgilenen çalışanların oranı ise %20,6 olarak belirlenmiştir. 20 veya 30 arasında çocukla ilgilendiğini söyleyen uzman oranı %14,7'dir. 30 veya 40 sayı arası çocukla ilgilenen meslek uzmanlarının oranı da %11,8 olarak belirlenmiştir. 30 veya 40 arası çocukla ilgilenen 4 kişinin meslekleri ve çalıştıkları kurum benzerlik göstermemektedir. Bu soruda katılımcılar seçeneklere ek olarak iki farklı cevap daha belirtmiştir. Verilen diğer cevaplara bakıldığında 2 çocukla ilgilenen meslek uzmanları %5,9 oranındadır. 2 cevabını veren katılımcıların mesleklerinin ve çalıştıkları kurumun benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu oranı "10 veya daha az" cevap grubuna dahil edildiğinde "10 veya daha az" cevabını verenlerin oranı %50

oranında ifade edilebilir. Diğer cevaplardan farklı olarak en az oran (%2,9) “idari görevliyim” olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.

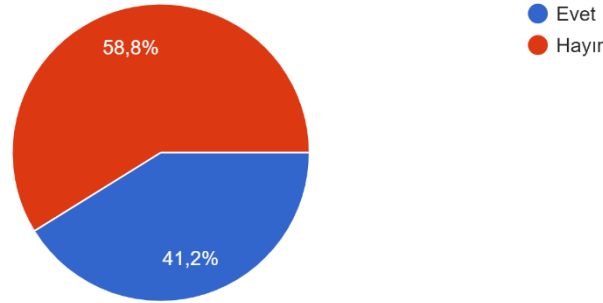

Araştırmaya katılan kurumlarda çalışılan engellilik türlerinin farklılık gösterdiği görülmüştür. Çalışılan engellilik türlerinde görülen farklılığın kurumların özel ya da resmi olmasıyla ilgili olmadığı da görülmektedir. Zira özel ya da resmi bir kurumun bir engel türüne hizmet vermemesi gibi bir durum yasal olarak söz konusu değildir. Buradan çalışılan engel türünü kuruma başvuran danışanlar tarafından gelen talebin belirleyici olduğu sonucu doğmaktadır. 34 katılımcının tamamı (%100) zihinsel engelli çocuklarla çalışıldığını belirtmiştir. Zihinsel engelli bireylerin haricinde, 18 katılımcı (%52,9) çalıştığı kurumda aynı zamanda fiziksel engelli çocuklarla da çalışmaktadır. Kurumlarda; görme engelli (%47,1), ortopedik engelli (%26,5) ve işitme engelli (%14,7) çocuklarla çalışıldığı belirlenmiştir. 19 katılımcının (%55,9) çalıştığı kurumda, dil ve konuşma engeli olan çocuklara yönelik hizmet verildiği bilinmektedir. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklara yönelik hizmet veren kurumda çalışanlar 18 kişi (%52,9), ruhsal ve duygusal hastalığı bulunan çocuklara yönelik hizmet veren kurumda çalışanların 13 kişi (%38,2) olarak belirlenmiştir.

Grafik 7.

Çalıştığınız kurum, çalışanlarına süpervizyon/eğitim vb. olanaklar sunuyor mu?

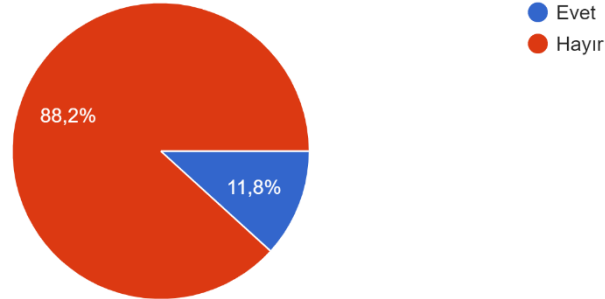
34 yanıt

Süpervizyon; meslek çalışanın idari, mesleki ve kişisel olarak desteklenmesi, mesleki uygulamalarının uygunluğunun kontrol edilmesi, en uygun uygulama için yöntem belirlenmesi gibi önemli konuları içermektedir (Şahin Taşgın, 2019). Engelli çocuklara yönelik hizmetlerin belirlenmesi, planlanması ve uygulanması için meslek uzmanlarının süpervizyon ve eğitim gibi olanaklardan faydalanması önem taşımaktadır. Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda, çoğunlukla (%58,8) çalışanlara süpervizyon ya da eğitim benzeri olanakların sağlanmadığı fakat %41,2 oranında çalışanın kurumunda ise bu tür olanakların sağlandığı belirlenmiştir. Araştırmaya toplam 34 kişi katılmıştır. “hayır” cevabını veren %58,8’lik oran 20 kişiden oluşmaktadır. “Evet” cevabını veren %41,2’lik kısmı 14 kişi oluşturmaktadır. Resmi kurumda çalıştığını belirten katılımcılardan 14’ü süpervizyon almadığını, 10’u ise süpervizyon aldığını belirtmiştir. Özel kurumda çalıştığını belirten 10 katılımcıdan 6’sı süpervizyon almadığını 4’ü ise süpervizyon aldığını belirtmiştir. Çalışılan kurumun tüzel kişiliğinin süpervizyon almaya etki etmediği görülmektedir. Hassas gruplarla çalışan her kurumun çalışanlarına süpervizyon/meslek içi eğitim hizmetleri sunması hem hedef gruba verilen hizmetin kalitesinin artmasında hem de çalışanların iş doyumunun artmasında son derece önemlidir.

Grafik 8.

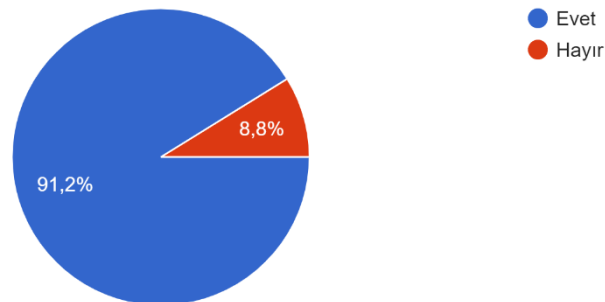
Çalıştığınız kurum, çalışanlarına terapi desteği sağlıyor mu?
34 yanıt

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda, büyük çoğunlukla (%88,2) çalışanlara yönelik terapi desteği sağlanmadığı görülmektedir. 4 katılımcının (%11,8) çalıştığı kurumda çalışanlara yönelik terapi desteği sağlanmaktadır. 4 katılımcının birbirinden farklı mesleklerden olduğu bilinirken; 3 tanesinin özel kurumda, 1 tanesinin ise resmi kurumda çalıştığı bilinmektedir.

Grafik 9.

Sizce sizin alanınızda çalışan meslek elemanlarına terapi desteği verilmesi gerekir mi?
34 yanıt

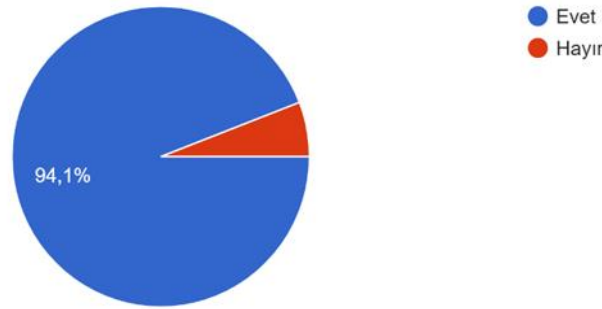

Meslek uzmanlarının neredeyse tamamı (31 kişi) %91,2 oranında; engelli çocuklarla çalışan meslek çalışanlarına terapi desteği verilmesi gerektiğini belirtmiştir. %8,8 oranında ise

terapi desteğine ihtiyaç duyulmadığı ifade edilmiştir. Daha sonrasında katılımcılara “yaptığınız iş dolayısıyla terapi/psikolojik destek almaya ihtiyaç duyuyor musunuz?” sorusu sorulduğunda 18 katılımcı (%52,9) “hayır”, 16 katılımcı (%47,1) “evet” cevabını vermiştir. Bir önceki soruda engelli çocuklarla çalışanlara terapi desteği verilmesi gerektiğini belirten 31 kişiden 15’i ise yaptığı iş dolayısıyla terapi/psikolojik destek almaya ihtiyaç duymadığını belirtmiştir. Sorulan bu soru diğer soruya göre daha kişisel bir soru olduğu için katılımcıların, terapi ya da psikolojik destek almaya ihtiyaç duyma oranının %47,1 olarak tespit edildiği düşünülmektedir.

Grafik 10.

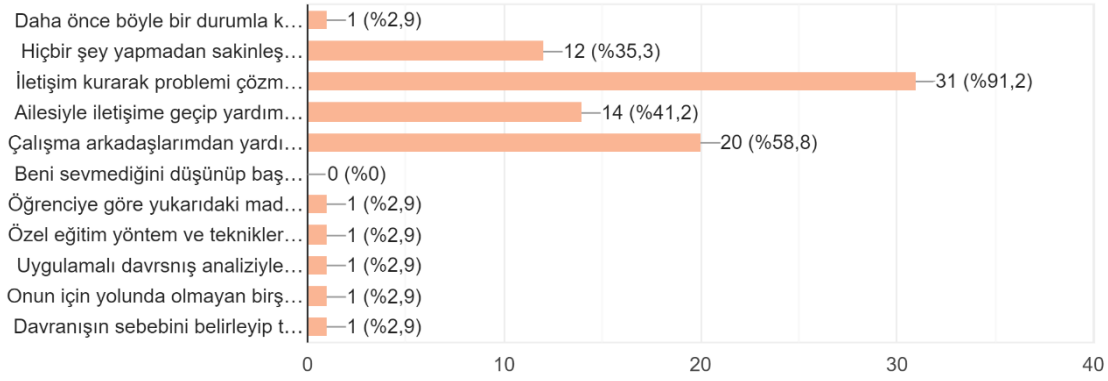
Davranışlarıyla sizi zorlayan çocuklar oluyor mu?
34 yanıt

Yapılan araştırmada, 32 katılımcı (%94,1) bazı çocukların davranışları sonucunda zorlandığını belirtmiştir. Bu sayı oldukça fazla olsa da 2 katılımcı (%5,9) bu konuda zorlanmadığını belirtmiştir. Öte yandan, bu iki katılımcının diğer sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında, psikolojik desteğe veya terapiye ihtiyaç duyduklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Engelli çocuklarla çalışırken zorluk yaşamayan 2 katılımcının, özel kurumda çalıştıkları bilinmektedir. 2 katılımcıdan birinin, 5-10 yıl arası süredir engelli çocuklarla çalıştığı diğer katılımcının ise 10 yıldan fazla süredir engelli çocuklarla çalıştığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.

Davranışlarıyla sizi zorlayan öğrenciler olduğunda aşağıdakilerden hangilerini yapıyorsunuz?
34 yanıt

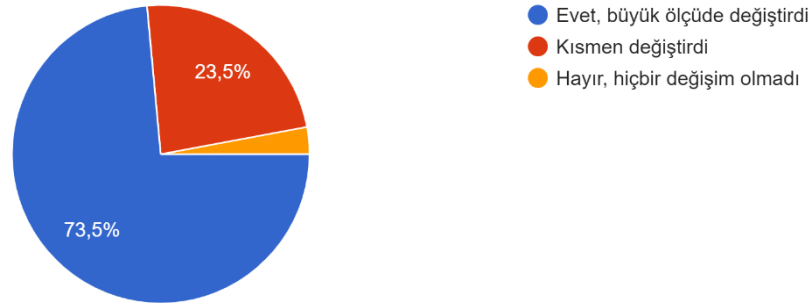

Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği seçebilecekleri hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda katılımcılara sunulan “diğer” seçeneği ile katılımcılardan kendilerinin de cevap oluşturup fikirlerini belirtmelerine imkân verilmiştir. Verilen cevaplar şu şekildedir: Çocukların bazı davranışları sonucunda zorlanan meslek çalışanları, zorlandıkları zamanlarda çoğunlukla (%91,2) iletişim kurarak problemi çözmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu orana baktığımızda iletişimin önemli bir faktör olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Başvurdukları diğer yöntemlerden biri ise (%58,8) çalışma arkadaşlarından yardım almalarıdır. Katılımcıların önem verdikleri bir diğer konu çocukların aileleriyle diyalog kurmaktır. Katılımcılardan önemli bir kısmı (%41,2) “Aileleriyle iletişime geçip yardım isterim” şeklinde cevap vermiştir. Ailelerin eğitim düzeyi düşük olsa da çocukların davranışlarını kontrol etmede öğretmenler kadar deneyimli oldukları anlaşılmaktadır. “Hiçbir şey yapmadan sakinleşmesini beklerim.” cevabını verenler %35,3 olarak belirlenmiştir. Diğer cevaplara oranlara daha az ifade edilen cevaplar ise şu şekildedir: “Öğrenciye göre yukarıdaki maddelerden birini uyguladım” (%2,9), “Özel eğitim yöntem ve tekniklerini kullanırım.” (%2,9), “Uygulamalı davranış analiziyle davranış analizi yaparım.” %2,9, “Onun için yolunda olmayan bir şeyler yaptım” (%2,9), “Onun için yolunda olmayan bir şeyler yaptım” (%2,9), “Onun için yolunda olmayan bir şeyler yaptım” (%2,9).

“Davranışın sebebini belirleyip tetikleyicileri ortadan kaldırmaya çalışırım.” (%2,9) olarak ifade edilmiştir. “Beni sevmediğini düşünüp başka arkadaşıma yönlendiririm” seçeneği hiçbir katılımcı tarafından seçilmemiştir. Katılımcılardan 1 tanesi ise daha önce böyle bir durumla karşılaşmadığını belirtmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında; 33 katılımcının, davranışları karşısında zorlandıkları çocuklar olduğunda kullandıkları yöntemlerin olduğunu ve bu yöntemlerin çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Grafik 11.

Engelli çocuklarla çalışmanız sosyal yaşamınıza bakışınızda bir değişim oluşturdu mu?
34 yanıt

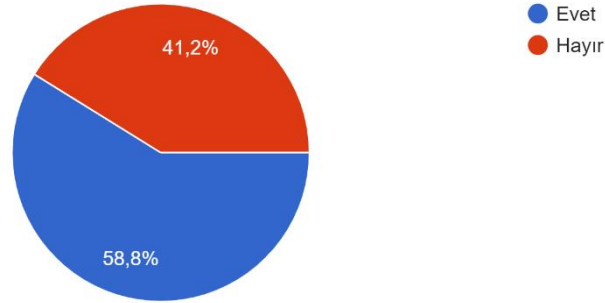

Araştırmaya katılan 34 katılımcıdan 25'i (%73,5) engelli çocuklarla çalıştıktan sonra, sosyal yaşamlarına olan bakış açılarında değişim meydana geldiğini belirtirken, 1 katılımcı (%2,9) bakış açısında hiçbir değişim olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar açık uçlu sorularda sorulan ‘mesleğinizin olumlu yanları nelerdir?’ sorusuna verdikleri cevaplarda sabırlı olma, merhametli olma, sağlıklı olmanın önemi gibi olumlu özellikler kazandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, hayır cevabını veren bu kişinin iş yeri kaynaklı stres yaşamadığı ve çalıştığı engelli çocuk grubundan psikolojik anlamda çok fazla etkilenmediği tespit edilmiştir. Geriye kalan 8 kişi (%23,5) ise sosyal yaşamlarına bakış açılarında kısmen değişim meydana geldiğini ifade etmiştir.

Grafik 12.

İş yeri kaynaklı stres yaşıyor musunuz?

34 yanıt

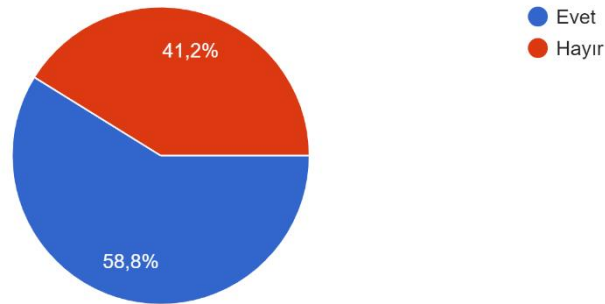

Araştırmamıza katılım sağlayan 34 katılımcıdan 20'si (%58,8) evet yanıtı verip iş yeri kaynaklı stres yaşadığını, 14'ü (%41,2) ise hayır yanıtı verip iş yeri kaynaklı stres yaşamadığını belirtmiştir. Evet yanıtı veren 20 katılımcıdan 12'si terapi / psikolojik destek almaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Grafik 13.

İş yerinde karşılaştığınız sorunlar günlük hayatınızda zihninizi meşgul ediyor mu?

34 yanıt

Araştırmamızdaki 34 kişilik katılımcı grubundan 20 kişi (%58,8) evet cevabını vererek iş yerinde karşılaştıkları sorunların günlük hayatlarında zihinlerini meşgul ettiğini söylerken, 14 kişi (%41,2) ise hayır yanıtını vererek zihinlerini meşgul etmediğini belirtmiştir.

Özetle, engellilik alanında çalışan uzmanların verdikleri hizmete etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Araştırmamızda cevabını aradığımız sorulardan biri de engellilik alanında hizmet veren uzmanların yaşadığı sorunların neler olduğudur. Bu nedenle anket sorunlarında katılımcılara çalışılan kurum, çalışma şartları, çalışanlara yönelik hizmetler gibi birçok soru yöneltilmiştir. Anket sorularına verilen yanıtlarda belirgin bir biçimde bu mesleği yapanların psikolojik destek almaları gerektiği, bu mesleği yaptıktan sonra hayata bakışlarında değişim meydana geldiği, işyeri stresi yaşadıkları ve bu stresin günlük yaşamlarına yansıdığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışılan kurumların çoğunda süpervizyon ve terapi gibi imkânların sunulmadığı, danışan ailelerin eğitim düzeyinin düşük olduğu ve davranışlarıyla uzmanları zorlayan çocukların olduğu belirtilmiştir. Görüşmeciler açık uçlu sorularda ve anket sorularında birçok kez psikolojik desteğe duydukları ihtiyaçtan bahsetmelerine rağmen psikolojik olarak sağlam olduklarını ifade etmiştir. Katılımcılar, bu alanda çalışan meslek çalışanlarının psikolojik destek almaları gerektiğini belirtirken (91,2), kendilerinin genellikle psikolojik destek almaya ihtiyaç duymadıklarını (%52,9) belirtmişlerdir. Bu konudaki varsayım; yöneltilen sorunun kişisel olması sebebiyle katılımcıların bu soruyu yanıtlarken çekimser davranmış olmalarıdır. Fakat %91,2 gibi büyük bir oranla bu alanda çalışanların terapi desteği alması gerektiği ifade edilmiştir. Bu oran göz önünde bulundurulduğunda engelli çocuklar alanında çalışanların terapi desteği alması gerektiği, belki bu sayede iş hayatı ve sosyal hayatlarında olumlu değişimlerin yaşanacağı öngörülmektedir.

4. 4. İstatistiksel Veri Analizi

Yapılan çalışmada verileri analiz etmek için SPSS programı kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkiler Pearson Chi-Square analizi ile test edilip elde edilen verilerin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için hata payı üst sınırı 0,05 kabul edilmiştir.

Araştırmaya 29'u öğretmen, 3'ü psikolog, 1'i özel eğitim uzmanı ve 1'i oyun terapisti olmak üzere toplamda 34 kişi dahil edilmiştir. Çalışmaya katılan meslek çalışanlarının cinsiyet,

yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalıştığı kurum, toplam çalışma yılı, özel eğitimde çalışma yılı, çalışma saatleri, ilgilendiği çocuk sayısı, kurumun hizmetleri ve süpervizyon alıp almadığına dair cevapları sınıflandırılıp bağımlı değişkenlerle teste sokulmuştur.

4. 4. 1. Demografik Bilgilere Göre Analiz Sonuçları

28’i kadın 6’sı erkek olan katılımcının ikincil travmatik stres ölçeğine verdiği cevaplar analiz edildiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre, danışanlarıyla olan görüşmelerinden sonra daha fazla kalp çarpıntısı yaşadığı ($p=0,004$), sosyal ortamlarda bulunma isteğinin azaldığı ($p=0,001$), danışanlarıyla olan görüşmelerine dair belleklerinde boşluklar meydana geldiği ($p=0,01$) ve danışanlarıyla ilgili hatırlatıcılardan kaçındığı ($p=0,001$) belirlenmiştir.

Katılımcılar arasındaki cinsiyet farkı kadın ve erkeğin toplumdaki sahip olduğu çeşitli rollerle açıklanabilir. Kadınların erkek katılımcılara göre sosyal ortamlarda bulunma isteğinin azalması hem iş hem de evdeki yükümlülüklerini karşılamak için yeterli vaktinin olmamasından dolayı olabilir. Bu noktada önemli olan konu erkeklerin işini ön plana çıkarıp evini ikinci planda tutması, kadınların ise hem işi hem evi aynı anda yaşam merkezi olarak görmesidir. Bu nedenle kadınlar eşlik ve annelik görevlerini yerine getirme çabası içinde daha fazla rol çatışması yaşamaktadır. Bu da kadınların iş yeri kaynaklı stresini artırarak içinde bulunduğu ortamın olumsuz etkilerinden erkeklere göre daha fazla etkilendiğini, fiziksel olarak daha fazla yorulduklarını ve çocukların problemlerine karşı daha fazla yıprandıklarını göstermektedir (Öğülmüş, 2015). Cinsiyetin ölçek sorularına göre dağılımı değerlendirildiğinde kadın ve erkek katılımcılar arasındaki anlamlı farkın cinsiyet dağılımındaki orantısız durumdan dolayı olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Katılımcıların kısa psikolojik sağlıklık ölçeğine verdikleri, “sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabuk toparlarım ($p=0,51$), sıkıntılı olayların üstesinden gelmekte güçlük çekmem ($p=0,24$), stresli durumlardan sonra kendimi toparlamam uzun zaman almaz ($p=0,67$) ve zor zamanları çok az sıkıntıyla atlatırım ($p=0,57$)”

cevaplarına bakıldığında cinsiyet farklılığına dayalı herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların yaş grupları değerlendirildiğinde 31-40 yaş aralığında olan 17 katılımcı, 20-30 yaş aralığında 12 katılımcı ve 41-65 yaş aralığında 5 katılımcı olduğu saptanmıştır. Farklı yaş gruplarından katılımcıların olması gelecek hakkında ümitsizliğe düşme konusunda anlamlı bir ilişki beklememize sebep olmuştur. Cemaloğlu ve Şahin'e (2007) göre meslek çalışanlarında yaşın ilerlemesi, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme düzeylerinde artışa sebep olmaktadır. Bu durum, özellikle öğretmenlerde daha fazla yorulma, performans sergilemede güçlük yaşama gibi sebeplerle uzun zamandır çalıştıkları için duyarsızlaşmaya başlamaları ile açıklanabilir (Cemaloğlu & Şahin, 2007). Bu nedenle duygusal tükenme evresinde olabileceğini düşündüğümüz ileri yaşlardaki katılımcıların, orta yaş ve genç katılımcılara göre daha ümitsiz olabileceği düşünülmektedir. Fakat ikincil travmatik stres ölçeğine verdikleri cevapların yaş grupları üzerindeki dağılımına baktığımızda farklı yaş grubundan olmanın ölçeklerdeki sorulara verilen cevaplarla anlamlı ilişki içinde olmadığı belirlenmiştir. Kısa psikolojik sağlık ölçeğine göre sıkıntılı durumların üstesinden gelmekte zorlanma ($p=0,78$), kötü bir olay yaşandığında atlatamama ($p=0,62$), olumsuzlukların etkisinden kurtulmada zorluk yaşama ($p=0,37$) gibi sorulara verilen cevaplarla çeşitli yaş grupları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

24'ü bekar 10'u evli olan katılımcının travmatik stres ölçeğine verdikleri cevaplar incelendiğinde bekar katılımcıların evli olanlara göre danışanlarını hatırlatıcı kişi, yer ve şeylerden kaçındığı ($p=0,04$), çabuk bunaldığı ($p=0,04$) ve kötü beklentiler içine girdiği görülmüştür. Dolayısıyla bu alanda çalışan katılımcıların evli olmaları stresli durumlar karşısında avantaj sağlamaktadır diyebiliriz. Bunun nedeni olarak, eşin veya varsa çocukların kişiye olan desteği ve kişinin iş yeri dışında ayrı bir özel hayata sahip olması şeklinde yorumlanmıştır. Stresli ve sıkıntılı olayların üstesinden gelmekte zorlanma ($p=0,08$) gibi kısa

psikolojik sağamlık ölçeğinde bulunan sorulara verilen cevaplarla katılımcıların bekar ya da evli olmaları arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan meslek çalışanlarının eğitim durumları ve iki ölçeğe verdikleri cevaplar test edilip sonuçlarının analizi yapılmıştır. Bu durumda 27'si lisans, 5'i yüksek lisans, 1'i ön lisans ve 1'i doktora mezunu olan katılımcıların ikincil travmatik stres ölçeğine ve psikolojik sağamlık ölçeğine verdikleri cevaplar incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı ($p=0,78$) görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların eğitim durumlarındaki farklılık stresli veya sıkıntılı olayların üstesinden gelip gelememe konusunda etkili bir değişken değildir.

Katılımcıların meslek gruplarıyla iki ölçeğe verdikleri cevaplar arasındaki ilişki test edildiğinde, psikologların aldıkları lisans eğitiminin öğretmenlerin aldığı eğitimden farklı olması ve psikolojik sağamlık konusunda psikologların daha bilinçli olabilecekleri ihtimali de düşünüldüğünde aralarındaki istatistiksel farkın anlamlı çıkması beklenirken herhangi bir ilişki olmadığı ($p=0,09$) görülmüştür. Fakat bağımsız değişkenin ya da verilen cevapların belli bir kısımda yoğunlaşması analiz sonucunun doğruluğunu etkilemektedir. Dolayısıyla bu sonucun, katılımcılar arasındaki psikolog ve öğretmenlerin sayı bakımından eşit dağılmadığı ve 29 öğretmenin 3 psikoloğa üstünlüğünden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Meslekte çalışma yılı ve katılımcıların ölçeklere verdikleri cevaplar incelenmiştir. 1 yıldan az süreyle çalışan 1, 1-3 yıl arası çalışan 11, 3-5 yıl arası çalışan 7, 5-10 yıl arası çalışan 10 ve 10 yıldan fazla süreyle çalışan 5 kişinin olduğu belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların çalışma yılı azaldıkça stresli olayların üstesinden gelmekte güçlük çekebilecekleri düşünülmüştür. Bu durum, meslekte çalışma yılı fazla olan meslek çalışanlarının, travmatik etki yaratan olaylara karşı, mesleğe yeni başlamış ya da daha az süreyle çalışan uzmanlara göre duyarsızlaşma oranındaki tahmini artış etkisi göz önünde bulundurularak ileri sürülmüştür. Analiz sonuçlarına göre 5 yıldan daha az süreyle çalışan

katılımcıların diğer katılımcılara göre stresli olayların üstesinden gelmekte zorlandıkları ($p=0,01$) görülmüştür.

Katılımcıların çalıştıkları kurumun özel veya resmi olması ile ilgili ölçeklere verdikleri cevaplar arasında beklenenin aksine anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,89$). Bu durumun katılımcıların çoğunluk olacak şekilde %67,6'lık oranla 23'ünün resmi, %32,4'lük oranla 11'inin özel kurumda çalışıyor olmasından kaynaklanma ihtimali olduğu düşünülebilir. Katılımcıların bir hafta boyunca sorumlu oldukları çocuk sayılarına baktığımızda 10 veya daha az çocukla ilgilenen 17 kişi, 10-20 çocuğa bakan 7 kişi, 20-30 arası çocuğa bakan 5 kişi ve 30-40 çocuğa bakan 4 kişi olduğu belirlenmiştir. Çocuk sayısının artmasıyla ölçeklere verilen cevaplar arasındaki farkın, çocuk sayısı arttıkça harcanan zaman ve enerjinin de artacağı ihtimali göz önünde bulundurulduğunda anlamlı olması beklenirken herhangi bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,06$).

Araştırmaya katılan meslek çalışanlarının çalıştığı engel türleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu üç ya da daha fazla engel türüne sahip çocukla çalışmaktadır. Buna ek olarak 34 katılımcının da zihinsel engelli çocuklarla ve en az oranla 5 katılımcının işitme engelli çocuklarla çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. Bunun dışında üç katılımcı sadece zihinsel engelli çocuklarla çalıştığını belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda zihinsel engelli bireylere eğitim veren öğretmenlerin diğer branş ve sınıf öğretmenlerine göre tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeylerinde artış olduğu gözlenmiştir (Arslan & Aslan, 2014). Bu nedenle zihinsel engellilerle çalışan katılımcıların, diğer engel türleriyle çalışan katılımcılara göre, eğitim verilen çocukların özellikleri, meslek çalışanlarının öğrencileri kontrol etmede yaşadığı zorluklar ve zihinsel engelli çocukların sınırlılıkları gibi nedenlerden dolayı, verdikleri cevaplarla arasında anlamlı bir ilişki olabileceği düşünülmüştür (Öğülmüş, 2015). Fakat analiz sonuçlarına göre istatistiksel bir fark bulunamamıştır. Bunun sebebi olarak

katılımcıların tek bir engel türüyle çalışmak yerine büyük bir çoğunluğunun bütün engel türleriyle çalışıyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

4. 4. 2. İkincil Travmatik Stres Ölçeğine Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

Katılımcıların ikincil travmatik stres ölçeğine verdikleri cevaplara bakıldığında duygusal olarak uyuşmuşluk ile cinsiyet ($p=0,81$), yaş ($p=0,69$) ve medeni durum ($p=0,16$) arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Fakat kurumlarında süpervizyon ve eğitim olanaklarına sahip olan katılımcıların, duygusal uyuşma hissetmemesi arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p=0,01$). Süpervizyon ve eğitim olanaklarından faydalanmayan katılımcıların duygusal olarak uyuşmuş hissetmeye daha yatkın oldukları bilinmektedir. Bu sebeple; engelli çocuklar alanında çalışan meslek uzmanlarının bu tür imkanlara sahip olması gerekmektedir. Bu alanda çalışmanın, sosyal yaşama bakış açısında değişim olması durumu ve duygusal olarak uyuşma durumuna bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$). Duygusal olarak uyuşmuş hisseden meslek çalışanlarının sosyal yaşama bakışının olumsuz olarak etkilendiği düşünülmektedir. Eğitim ve süpervizyon imkanlarının sağlanması durumunda duygusal uyuşmuşluk hissini azalacağı bu sayede sosyal yaşama bakışın da olumlu yönde değişeceği düşünülmektedir.

Meslek çalışanlarının, danışanın travmasını yeniden yaşıyormuş hissine kapılması durumuna bakıldığında 17 katılımcının bu durumu hiçbir zaman yaşamadığı belirlenmiştir. Diğer katılımcılar ara ara bu durumu yaşadıklarını ölçeğe verdikleri puanlamalarla belirtmişlerdir. Katılımcıların, çocukların davranışlarında zorluk yaşamalarıyla travmatik durumu yeniden yaşıyor hissine kapılmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p=0,02$). Danışanın travmasının yaşanması ve iş yerinde yaşanan zorlukların günlük hayata yansımaları ilişkisi incelendiğinde ise ilişki bulunmamaktadır ($p=0,63$).

Ölçekte bulunan uyumakta güçlük çekme ifadesine verilen cevaplara bakıldığında 19 katılımcının hiçbir zaman böyle bir durum yaşamadığı, 1 katılımcının çok sık bu durumu yaşadığı, diğer katılımcıların da kimi zaman bu durumu yaşadıkları belirlenmiştir. İlgilenilen çocuk sayısı ile uyumakta güçlük çekme arasında ilişki bulunmamaktadır ($p=0,76$). Uyumakta güçlük çekmek ve kötü şeyler olduğunda atlatmanın zor olması durumu arasında da ilişki bulunmamaktadır ($p=0,22$).

Danışanlarla olan görüşmeler sonrasında hatırlatıcıların, meslek çalışanlarını üzme durumuna bakıldığında 11 kişinin bu durumu hiçbir zaman yaşamadığı belirlenmiştir. Hatırlatıcılar sebebiyle meslek çalışanının üzülmesi ve stresli olayların üstesinden gelmekte sıkıntı yaşanması durumuna bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0,02$).

Katılımcıların sosyallikte azalması durumuna bakıldığında 22 kişinin hiçbir zaman sosyallikte azalma yaşamadığı belirlenmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ile kişilerin sosyallikte azalma olup olmadığı durumuyla arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,01$). Test sonuçlarına bakıldığında kadın katılımcıların sosyal hayatlarındaki aktifliğin erkek katılımcılara oranla daha çok azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Sosyallikte azalma durumu ve sıkıntılı zamanlardan sonra kendini çabuk toparlama arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0,02$). Sosyalliğinin azaldığını belirten, çevresiyle daha az iletişim kuran biri diğer yandan sorunlarına çabuk çözüm getirebiliyorsa, daha az sosyalleşme katılımcıların sorunlarını çözmekte kullandığı yöntemlerden biri olarak görülebilir.

Odaklanmakta güçlük çekmek ve stresli olayların üstesinden gelmekte zorlanmak arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,02$). Bu sebeple stresli olayların üstesinden gelmekte zorluk yaşayan meslek çalışanlarının aynı zamanda odaklanmakta da zorluk yaşadığını söyleyebiliriz. Kötü şeyler olduğunda bunu atlatmakta zorluk yaşayan katılımcıların da odaklanmakta güçlük yaşaması beklenirken, istatistiksel verilerin sonuçlarına bakıldığında bu iki durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir ($p=0,08$).

Hatırlatıcılardan kaçınma durumu ve sıkıntılı zamanlarda kendini çabuk toparlama arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür ($p=0,04$). Aynı zamanda hatırlatıcılardan kaçınma durumuyla cinsiyet ($p=0,01$) ve medeni durum ($p=0,04$) arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Cinsiyetler arasında en çok kaçınma kadınlarda görülmüştür. Medeni durumda ise bekar katılımcıların evli katılımcılara göre daha çok kaçınma yaşadığı tespit edilmiştir. 21 kadın ve 3 erkek katılımcı hatırlatıcılardan kaçınma durumunu hiç yaşamadığını belirtirken, hiçbir katılımcının bu durumu sıklıkla yaşamadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte hatırlatıcılardan kaçınma durumunu hiç yaşamayan katılımcılardan 18'inin bekar ve 6'sının evli olduğu görülmektedir.

17 katılımcı danışanlardan uzaklaşma durumunu hiçbir zaman yaşamadıklarını belirtmiştir. Bu ifadeyi kullanan 12 kişi 31-40 yaş aralığındadır. Danışanlardan uzaklaşma durumu ve yaşa bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0,01$). Test sonuçlarına bakıldığında 20-30 yaş arasında olan katılımcıların, diğer yaş aralığında bulunan katılımcılara göre daha çok danışanlarından uzaklaşma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum engellilik alanında çalışmaya yeni başlayan genç uzmanların kendi psikolojik sağlıklarını korumak için başvurdukları bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Diğer ileri yaş gruplarından uzmanlar tecrübe bakımından mesleklerine daha adapte oldukları için iş yaşamlarında karşılaştıkları problemler onları danışanlarından uzaklaşma etkisi yaratmamıştır. Danışandan uzaklaşma ve engelli çocuklarla çalışmanın günlük yaşama bakış açısında değişme olması arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p=0,04$).

Kötü bir şey olacakmış beklentisi içine girmeyen katılımcıların 17'sinin bekâr olması, bu durumla medeni hal arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($p=0,03$). 34 katılımcıdan 32'si haftanın 5 günü çalıştığını belirtmiştir. Çalışılan gün sayısı ve kötü bir şey olacakmış hissine kapılmayan kişiler arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. ($p=0,001$). Katılımcılar neredeyse tamamı haftada 5 gün çalışmaktadır. Aktif bir şekilde

alışıyor olma halinin katılımcıların karşılaşacağı sorunlara olan bakışına olumlu yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Çalışılan ocukların davranışlarında zorlanma ve kötü bir şey olacakmış hissine kapılma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p=0,25$). Katılımcılar çalıştıkları çocuklarla zorlanmalarına rağmen bu zorluklara çözüm üretebildikleri ve çocukların katılımcılar üzerinde kötü beklentiler oluşturmadığı görülmektedir. İş yerinde karşılaşılan sorunların günlük hayatta zihni meşgul etme durumu ve kötü bir şey olacakmış hissine kapılma durumuna bakıldığında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$). İşyerinde karşılaştığı sorunların günlük hayatını etkilediğini belirten katılımcılar aynı zamanda özel hayatlarında kötü beklentiler duymaktadır. Kötü bir şey olacak beklentisinde olmayan katılımcıların zor zamanları az sıkıntıyla atlattıkları tespit edilmiştir ($p=0,006$).

Yapılan araştırmada bulunan İkincil Travmatik Stres leği ile ölçmüş olduğumuz durumlardan, katılımcının danışanlarıyla olan görüşmelerini düşündüğünde kalbinin hızla çarpmaya başlaması ile çalıştıkları kuruma kayıtlı olan ocuk sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu saptanmıştır ($p=0,02$). Katılımcının danışanlarıyla olan görüşmelerini düşündüğünde kalbinin hızla çarpmaya başlaması ile kurumda çalıştığı gün sayısı ($p=0,86$) ve psikolojik destek almaya ihtiyaç duyması ($p=0,25$) arasında anlamlı bir ilişki olması beklenirken, test sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların genellikle 5 gün çalışıyor olması, kurumda çalışılan gün sayısıyla kalp çarpıntısı arasında anlamlı ilişki bulunmamasına sebep olmuş olabilir. Kalp çarpıntısı gibi günlük yaşamı olumsuz olarak etkileyen bir durum sonucunda kişilerin psikolojik destek alma ihtiyaı olduğu düşünülmüştür fakat bu konuda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,25$). Bununla birlikte katılımcıların hayatlarındaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmasının uzun sürmesi ile danışanlarıyla olan görüşmelerini düşündüğünde kalbinin hızla çarpmaya başlaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir ($p=0,04$).

Yapılan araştırmada bulunan İkincil Travmatik Stres Ölçeği ile ölçmüş olduğumuz durumlardan arasından katılımcının gelecek hakkında ümitsizliğe kapılması ile kötü bir şeyler olduğunda kişinin bunu atlatmasının zor olması arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,05$). Bu durumu yaşayan katılımcıların hayatındaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmasının uzun zaman alması beklenirken; istatistiksel veriler sonucunda bu iki verinin arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır ($p=0,15$).

Pearson Chi-Square sonuçlarına göre katılımcıların ankette yer alan ölçekte kendisini tedirgin hissettiğini belirtmesi ile hayatlarındaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmasının uzun zaman alması arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir ($p=0,002$). Tedirgin hisseden katılımcıların stresli olayların üstesinden gelmekte zorluk çekmesi beklenirken; test sonuçlarına göre bu iki durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir ($p=0,16$). Yapılan araştırmada test sonuçlarına göre ankette yer alan ölçekte katılımcıların kendisini her zaman olduğundan daha az aktif olduğunu belirtmesi ile stresli olayların üstesinden gelmekte zorluk çekmesi ($p=0,02$) ve kötü bir olay yaşadığında bunu atlatmasının zor olması ($p=0,009$) arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların çalıştıkları kurumda ilgilendikleri çocuk sayısına bağlı olarak çabuk bunalmaya eğilimli olabilecekleri düşünülürken, istatistiksel veriler sonucunda bu iki durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir ($p=0,16$). Katılımcıların ölçekte kendisinin çabuk bunaldığını belirtmesi ile kötü olaylar yaşadığında bunu zor bir şekilde atlatmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0,06$). Yapılan anket sonucunda bazı katılımcılar, danışanlarıyla olan görüşmelere dair belleklerinde boşluklar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum ile katılımcıların hayatlarındaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmalarının uzun zaman alması ($p=0,01$) ve kötü olaylar yaşadıklarında bunu atlatmalarının onlar için zor olması ($p=0,01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte hayatlarındaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmalarının uzun zaman alması durumunun da bu durum

ile arasında anlamlı bir ilişki olması beklenirken, test sonuçlarına göre anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p=0,09$). Katılımcıların çalıştıkları kurum tarafından sağlanan süpervizyon ve eğitim olanaklarından faydalanması ile danışanlarıyla olan görüşmelere dair belleklerinde boşluklar olması arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$). Bununla birlikte danışanlarıyla olan görüşmelerine dair belleklerinde boşluk olduğu hissine kapılan katılımcıların, iş yerlerinde stres yaşaması beklenirken; test sonuçlarına göre bu iki durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir ($p=0,18$).

4. 4. 3. Terapi Desteği veya Süpervizyon Almak

Katılımcılardan 4 kişinin çalıştığı kurum terapi desteği sağlarken 30 kişinin çalıştığı kurum terapi desteği sağlamamaktadır. Terapi desteği veren kurumlarda çalışan 4 kişi de kadındır. Çalıştıkları kurumda; psikolog, öğretmen, okul öncesi öğretmeni ve oyun terapisti olarak görev yapmaktadırlar. Terapi desteği almak ve iş yeri kaynaklı stres yaşamak arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0,14$). Çalışanların terapi desteği alıp almamaları ve iş yerinde yaşadıkları sorunların günlük yaşantılarına yansımaya bakıldığında ikisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0,14$). Bu durumu kurumlarında terapi desteği verilmeyen 30 katılımcının yoğunluğu sebebiyle açıklayabiliriz.

Engelli çocuklar alanında çalışanlara terapi hizmeti verilmesi gerektiğini düşünen 31 kişi, terapi desteği verilmesini gerekli görmeyen 3 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların cinsiyetleri ve terapi desteği verilmesini düşünmeleri arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0,40$). Katılımcıların 28'inin kadın, 6'sının erkek olması, ikisi arasında anlamlı ilişkinin bulunmamasını açıklayabilir. 18 katılımcının, yaptıkları iş dolayısıyla terapi desteği almaya ihtiyaç duymadığını, 16 katılımcı ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu durumla katılımcıların yaşları arasında anlamlılık yoktur ($p=0,78$). Terapi desteği almaya ihtiyaç durumu ve kişilerin stresli olayların üstesinden gelebilmeleri durumuna bakıldığında anlamlı

bir ilişki bulunmamıştır ($p=0,18$). Fakat terapi desteği almaya ihtiyaç duyma durumu ve kötü şeyler olduğunda atlatmanın zor olduğu durumuna bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,04$). Bu sebeple; kötü şeyleri atlatmakta zorluk yaşamanın, terapi desteği alma ihtiyacına sebep olabileceği görülmektedir. Çalışılan çocukların engel türlerine bakıldığında, işitme engelli çocuklarla çalışan katılımcıların psikolojik destek almaya ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir ($p=0,02$). Bu ihtiyacın, katılımcıların çocuklarla iletişim kurma konusunda yaşayabilecekleri zorluklar düşünüldüğünde işaret dili bilmiyor olmak gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmamıza katılan 34 katılımcıdan 14'ü çalıştıkları kurum tarafından sunulan süpervizyon ve eğitim olanaklarından faydalanırken, 20 katılımcı faydalanmadığını belirtmiştir. İkincil travmatik stres ölçeğine verilen cevaplara göre katılımcıların süpervizyon ve eğitim fırsatlarından faydalanmaması ile hayatlarında yaşadıkları olumsuzlukların uzun süre etkisinde kalması ($p=0,57$), zor zamanları çok az sıkıntıyla atlatması ($p=0,19$), kötü bir olay olduğunda bunu atlatmasının onun için zor olması ($p=0,40$), stresli olayların üstesinden gelmekte güçlük çekmesi ($p=0,10$) ve stresli durumlardan sonra kişinin kendisine gelmesinin uzun zaman almaması ($p=0,35$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların çalıştıkları kurum tarafından sağlanan süpervizyon ve eğitim olanaklarından faydalanması ile sıkıntılı zamanlardan sonra kendisini çabucak toparlayabilmesi arasında anlamlı bir ilişki olabileceği düşünülürken, istatistiksel verilere dayanarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,06$).

Katılımcıların çalıştıkları kurumun terapi desteği veriyor olması ile çalıştıkları kurum tarafından çalışanlara süpervizyon ve eğitim olanakları sunuyor olması arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$). Bu duruma bakıldığında terapi desteği sağlayan kurumların, çalışanlarına süpervizyon ve eğitim olanakları sağlama ihtimali yüksektir.

4. 4. 4. İş Yeri Kaynaklı Stres

Yapılan araştırmada 34 katılımcıdan 20'si iş yeri kaynaklı stres yaşadığını belirtirken, 14'ü ise yaşamadığını belirtmiştir. Pearson Chi-Square sonuçlarına göre katılımcıların iş yeri kaynaklı stres yaşaması ile cinsiyet ($p=0,62$), yaş ($p=0,16$), medeni durum ($p=0,15$) ve kişinin eğitim durumu ($p=0,67$) gibi etmenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır. İstatistiksel verilere bakılarak katılımcıların iş yeri kaynaklı stres yaşaması ile iş yerinde yaşadıkları sorunların günlük hayatlarında zihinlerini meşgul etmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,02$). Katılımcı grubunun yarısından fazlasını kapsayan iş yeri kaynaklı stres yaşayan katılımcıların, çalıştıkları kurumda yaşadıkları sorunları günlük hayatlarına taşıyarak bu durumdan etkilendiği ve bu durumun zihinlerini meşgul ettiği görülmüştür. İş yeri kaynaklı stresin günlük hayata yansması durumunda, kişinin hem iş hem de günlük hayatında olumsuz durumlar meydana gelebileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmada katılımcılara iş yerinde karşılaştıkları sorunların günlük hayatlarında zihinlerini meşgul edip etmediği sorulduğunda; 20 katılımcı evet, 14 katılımcı ise hayır cevabı vermiştir. Yine katılımcı grubunun yarısından fazlasının evet cevabı vermesiyle, katılımcıların iş yerinde karşılaştıkları zorlukların günlük hayatlarını da etkilediği sonucuna varmak mümkündür. İstatistiksel verilere bakıldığında katılımcıların karşılaştıkları sorunların zihinlerini meşgul etmesi ile cinsiyet ($p=0,16$), yaş ($p=0,11$), medeni durum ($p=0,10$) ve eğitim durumu ($p=0,23$) gibi etmenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Yine kişinin mesleği ($p=0,55$), kaç yıldır bu mesleği yaptığı ($p=0,72$) ve kaç yıldır engelli çocuk alanında çalışmakta ($p=0,73$) olduğu ile katılımcıların karşılaştıkları sorunların zihinlerini meşgul etmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte katılımcının zihnini meşgul eden sorunlar yüzünden terapiye ihtiyaç duyması beklenmektedir ancak istatistiksel verilere bakıldığında bu durumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmaktadır ($p=0,07$).

4. 4. 5. Danışan Kaynaklı Stres Faktörü

Çalışanların engelli çocuklarla çalışırken çocukların davranışları karşısında zorlanabildikleri tespit edilmiştir. 32 katılımcı bu konuda zorluk yaşarken, 2 katılımcı zorluk yaşamadığını ifade etmiştir. Yapılan testlere bakıldığında cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi faktörlerin bu durumu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışılan kurumun resmi veya özel kurum olması ise çocukların davranışlarında zorluk yaşama durumuyla ilişkilidir ($p=0,03$). Resmi kurumda çalışan 23 kişinin tamamı çocukların davranışlarında zorluk yaşadığını belirtmiştir. Bu durumun resmi kurumlarda 5 gün çalışılması ve ek dersler sayesinde çalışma sürelerinin uzaması gibi durumlardan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Çalışılan çocukların davranışları karşısında zorluk yaşamamanın, ilgilenilen çocuk sayısı ile bağlantılı olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,39$). 50'den fazla çocukla çalışan 25 katılımcının çocukların davranışlarından zorlandığını ifade ederken 50'de daha az çocukla çalışan 7 katılımcı da çocukların davranışlarında zorluk yaşadığını ifade etmiştir. Davranışlar karşısında zorlanma durumunun; çocuk sayısı ile değil ilgilenilen çocuğun kişisel durumu, özel gereksinimleri ve olaylara verdiği tepkilerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Pearson Chi-Square sonuçlarına bakıldığında, çocukların davranışlarında zorluk yaşayan katılımcılarda; danışanların travmasını yaşama ($p=0,02$), uyumakta güçlük çekme ($p=0,01$), gelecek hakkında ümitsizliği kapılma ($p=0,01$) ve sosyallikte azalma ($p=0,02$) gibi sonuçlar yaşandığı tespit edilmiştir. Meslek çalışanlarının, çocukların davranışları konusunda zorluk yaşadıkları zaman iletişim kurarak problemi çözmeye çalıştıkları tespit edilmiştir ($p=0,01$). İletişim kurarak problemi çözmeye çalışan meslek uzmanlarının bazı konulardan olumsuz olarak etkilendikleri görülmüştür. İletişim kurarak sorunu çözmeye çalışanların; uyumakta güçlük çektikleri ($p=0,01$), sosyallikte azalma yaşadıkları ($p=0,01$) ve tedirgin hissettikleri ($p=0,03$) tespit edilmiştir. Katılımcıların, engelli çocuklarla iletişim kurarken

zorluk yaşayabiliyor olmaları düşünüldüğünde; uyumakta güçlük çekme, sosyallikte azalma ve kendilerini tedirgin hissetmelerine sebep olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Yapılan araştırmada katılımcılara “Davranışlarıyla sizi zorlayan öğrenciler olduğunda hangisini/hangilerini yapıyorsunuz?” sorusu sorulup verilen 11 seçenekten kendilerine uygun olanların seçilmesi istenmiştir. Bunun sonucunda 12 katılımcı “Hiçbir şey yapmadan sakinleşmesini beklerim.” cevabını vermiştir. Katılımcıların bu cevabı vermesi ile yaşları ($p=0,69$), cinsiyetleri ($p=0,29$), eğitim durumları ($p=0,40$) ve medeni durumları ($p=0,67$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların meslekleri ($p=0,50$), kaç yıldır engelli çocuk alanında çalıştıkları ($p=0,70$), çalıştıkları kurumun resmi ya da özel olması ($p=0,92$), kurumun terapi verip vermiyor olması ve çalışan kişilerin terapiye ihtiyaç duyup duymama durumları ile bu soruya “Hiçbir şey yapmadan sakinleşmesini beklerim.” cevabını vermesi arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bununla birlikte, katılımcıların psikolojik sağlamlık ölçeğinde stresli bir durum yaşadıklarında kendilerine gelmenin uzun zaman almadığını ifade etmişlerdir ve bu cevabın “Hiçbir şey yapmadan sakinleşmesini beklerim.” cevabı ile anlamlı bir ilişki içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir ($p=0,05$). Günlük yaşamlarında stresli bir durumun ardından kendilerini çabuk toparlayabilen katılımcıların psikolojik sağlamlığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendisini zorlayan bir danışan olduğunda, meslek çalışanının hiçbir şey yapmadan danışanının sakinleşmesini beklemesi, bu tür durumlarda çocukların tepkilerini anlayarak ileride oluşabilecek zorlu davranışlara karşı ne şekilde müdahale edileceği konusunda meslek çalışanına yol gösterme konusunda kolaylık sağlayabilir. Katılımcılardan kendisini zorlayan danışanlar olduğunda hiçbir şey yapmadan sakinleşmesini bekleyenler ile katılımcının kendisine danışanı ile yaptığı görüşmeleri hatırlatan şeylerden kaçınma eğiliminde olma arasında istatistiksel veriler sonucunda anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p=0,03$).

Meslek çalışanlarının danışanlarını hatırlatan her türlü şeyden kaçınma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Yapılan anket çalışmasında katılımcılara sorulan “Davranışlarıyla sizi zorlayan öğrenciler olduğunda hangisini/hangilerini yapıyorsunuz?” sorusuna verilen 11 seçenek içerisinde kendilerine uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir. Bunun sonucunda 14 kişinin “Ailesiyle iletişime geçip yardım isterim.” seçeneğini işaretlediği gözlemlenmiştir. Pearson Chi-Square sonuçlarına bakıldığında çocukların davranışlarında zorluk yaşayan katılımcıların, çocukların ailelerinden yardım istemesi ile katılımcıların yaşı, cinsiyeti, medeni durumu vs. gibi kategoriler arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bununla birlikte karşılaştıkları sorunlar karşısında, çocukların aileleri ile iletişime geçip yardım isteyerek sorunu çözmeye çalışan katılımcıların, kendisine danışanlarını hatırlatan kişi ve mekân gibi hatırlatıcılardan kaçınması ($p=0,08$) ve belleğinde danışanlarıyla yaptığı görüşmeler hakkında boşluklar olduğunu hissetmesi ($p=0,06$) arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı test sonuçlarıyla saptanmıştır.

Pearson Chi-Square sonuçlarına bakılarak danışanlarının davranışları sebebiyle zor durumlar yaşayan katılımcıların, bu zorluklar karşısında çalışma arkadaşlarından yardım istemesi ile katılımcının amaçlamadığı halde danışanlarıyla olan görüşmeleri ister istemez düşünmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiştir ($p=0,02$). Meslek çalışanlarının danışanlarıyla olan görüşmelerini düşünmesi, görüşme sırasında zor durumlar yaşamasıyla birlikte çalışma arkadaşlarından yardım istemesi, katılımcının psikolojik olarak danışanlarının durumlarından etkilendiğini ve ikincil travmatik strese maruz kalmakta olduğu söylenebilir.

Katılımcının çalışma arkadaşından yardım istemesi ile danışanın travmasını yaşaması ($p=0,36$), danışanından uzaklaşması ($p=0,26$), iş yerine bağlı stres yaşaması ($p=0,86$) ve günlük yaşamında stresli olması ($p=0,58$) arasında test sonuçlarına bakılarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcılara engelli çocuklarla çalışmaları ile birlikte sosyal

hayatlarına bakış açılarında değişim meydana gelip gelmediği sorulduğunda 34 katılımcıdan 25'i evet, 8'i kısmen, kalan 1 kişi ise hayır cevabı vermiştir. Pearson Chi-Square sonuçlarına göre, katılımcıların sosyal yaşamlarında değişim meydana gelmesi ile katılımcının çalıştığı kurumun özel ya da resmi kurum olması ($p=0,36$), katılımcının mesleği ($p=0,09$), engelli çocuk alanında kaç yıldır çalışmakta olduğu ($p=0,83$), danışan ailelerin eğitim düzeyi ($p=0,14$) ve katılımcının eğitim durumu arasında ($p=0,27$) herhangi bir anlamlı ilişki saptanmamıştır. Bununla birlikte katılımcının çalıştığı kurumda ilgilendiği çocuk sayısının ($p=0,52$) ve kurumda çalıştığı gün sayısının ($p=0,09$), katılımcının hayata bakışını etkileyebileceği düşünülmüş ancak test sonucuna bakıldığında iki durum arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Katılımcının yaşı ile engelli çocuklarla çalışmasıyla birlikte hayata bakışında değişim meydana gelmesi arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir ($p=0,06$).

Özetle, çalışılan alana bağlı olarak birçok etken meslek çalışanlarının iş yeri kaynaklı stres yaşamasına ve dolayısıyla ikincil travmaya maruz kalmalarına sebep olabilmektedir. Araştırmamıza katılan 34 çalışan ile gerçekleştirdiğimiz anket çalışması ve görüşmelerimizden sonra, stresi etkileyen faktörleri incelediğimizde cinsiyet dışındaki yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, çalışılan engellilik türü, meslekteki hizmet süresi, meslek gruplarındaki farklılık ve ilgilenilen çocuk sayısı gibi değişkenlerin stresi etkileme düzeyiyle ilişkili olmadığı görülmüştür. Katılımcılar arasındaki cinsiyet farkının stres yaşamakla ilgili anlamlı ilişkiye sebep olması, kadınların erkeklere göre iş yerindeki ortamın olumsuzluklarından duygusal olarak daha fazla etkilenmesi, ev ve iş yerinde ayrı ayrı birçok sorumluluğa sahip olması, çalıştığı çocukların problemlerinden dolayı daha fazla yıpranması gibi nedenlerden kaynaklanabileceği gibi erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre sayıca az olmasından da kaynaklandığı düşünülmektedir. Katılımcıların bu alanda çalışırken çocukların davranışları karşısında zorlandıkları tespit edilmiştir. Çocukların davranışlarında zorluk yaşayan katılımcıların; danışanların travmasını yaşama, uyumakta güçlük çekme, gelecek hakkında

ümitsizliği kapılma gibi durumlarla karşılaştığı tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların ikincil travmaya maruz kaldığı hakkında bilgi vermektedir. Zorlu davranışlar karşısında iletişim kurmak veya hiçbir şey yapılmadan çocuğun sakinleşmesini beklemek veya ailesiyle iletişime geçmek gibi çözüm yollarına gidilmektedir. Katılımcıların engelli çocuklarla çalışmalarıyla birlikte sosyal hayatlarında değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Yapılan testler sonucunda sosyal hayatta değişim yaşanmasına sebep olan bir etken tespit edilmemiştir.

Çıkan sonuçlara bakıldığında süpervizyon ve eğitim olanaklarından faydalanmayan katılımcıların duygusal olarak uyuşmuş hissetmeye daha yatkın oldukları bilinmektedir. Bu sebeple; engelli çocuklar alanında çalışan meslek uzmanlarının bu tür imkanlara sahip olmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

4. 5. Nitel Veri Analizi

4. 5. 1. Meslek Çalışanlarının Bu Alanı Tercih Etme Sebepleri

Engelli bireylerle çalışmak, onların her daim ihtiyaçlarını karşılama ve gereken hizmetleri yeterli düzeyde sağlayabilme açısından oldukça zor bir görevdir. Engelli bir bireyin, kendisine bakım veren personele, özel eğitim uzmanına, psikoloğuna ya da sosyal hizmet uzmanına olan gereksinimi engel düzeyine göre artarken engelli olan kişi bir çocuk olduğunda ihtiyaçları ve alması gereken eğitim de hem artış hem de farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu alanda çalışmak dezavantajlı diğer gruplarla çalışmanın da ötesinde hem psikolojik anlamda hem fiziksel anlamda bir güç istediği için engelli bireylerle çalışan meslek çalışanlarının bu alanı tercih etme sebepleri de bir noktada benzeşmektedir. Araştırmamıza katılan katılımcılara ne tür nedenlerden dolayı bu alanda çalışmak istediklerini sorduğumuzda en sık aldığımız cevaplar arasında, birilerine fayda sağlamanın verdiği mutluluk hissi, tecrübe ediniyor olmak ve kişide uyandırdığı manevi haz gibi yanıtlar vardır. Dolayısıyla elde edilen cevaplar çeşitlilik göstermektedir.

Resmi bir kurumda öğretmen olan ve 3-5 yıldır engelli çocuklarla çalışan Melike¹ “Engelli çocuklara faydalı olabilmek adına bu mesleği tercih ettim.” cevabını verirken, özel bir kurumda okul öncesi öğretmeni olarak çalışan ve 4 yıldır bu alanda deneyimi olan Esra insanlara faydalı olabilmek ve mesleki kariyerini üst düzeylere çıkarabilmek amacıyla bu mesleği tercih ettiğini belirtmiştir. Özel bir kurumda 2 yıldır oyun terapisti olarak çalışan Rümeyza ve 5 yıldır bu alanda çalışan öğretmen Makbule ise özel çocuklara faydalı oldukça iyi hissettiklerini, mutlu olduklarını söylemişlerdir.

Bunun yanı sıra resmi kurumda 4 yıldır öğretmenlik yapan Özgül öğretmenlikte kendini her yönden geliştirmek ve farklı gruplarla çalışarak bilgi edinmek istediğini belirtirken, 5 yıldır bu alanda öğretmenlik yapan Pelin de vicdanlı biri olduğundan bahsederek engelli çocukları cennetlik olarak gördüğünü bu yüzden manevi bir haz duyduğunu aktarmıştır.

4. 5. 2. Meslek Çalışanlarının Uyguladığı Programlar

Türkiye’de engelli bireylere yönelik uygulanan en yaygın program "Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)’dir. 1997 Yılında kabul edilen 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 2000 yılında çıkarılan Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliğiyle engelli çocuklara verilecek eğitimin genel çerçevesi belirlenmiştir (Kargın, 2007). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı engelli çocuklarla çalışan özel veya resmi her kurumun zorunlu olarak hazırlaması gereken bir programdır. Özel gereksinimli bireyin engel düzeyi göz önünde bulundurularak, ailenin, öğretmenlerin ve bireyin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmaktadır (Kasar, 2004).

Yaptığımız anket araştırmasında katılımcılara yöneltilmiş olduğumuz “Eğitim ve rehabilitasyon sürecinde bağlı kaldığınız bir program veya yaklaşım var mı? Varsa nedir?” sorusuna 34 katılımcıdan 10’u “Yok” veya “Hayır” şeklinde cevap vermiştir. Araştırmaya katılan 34 katılımcıdan 23’ü (%67,6’sı) resmi kurum çalışanı olmasına rağmen sadece 3’ü

¹ Araştırmaya katılan tüm katılımcıların isimleri değiştirilerek takma isimler kullanılmıştır.

“Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı” cevabını vermiştir. Fakat hayır cevabını veren katılımcılardan bazıları uyguladığı programla ilgili bilgi verirken bireyselleştirilmiş eğitim programını tarif etmiştir. Bu nedenle söz konusu katılımcılar için uyguladıkları bu programın adını bilmedikleri veya zikretmedikleri düşünülmektedir. Süpervizyon/meslek içi eğitim alan 14 katılımcıdan sadece 1 kişinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı cevabını vermesi sonucunda çocuklara verilen bu eğitimin süpervizyonla aktarılmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Katılımcıların 6’sı öğrencilere eğitim verirken tek bir yaklaşıma bağlı kalmadıklarını, çocuğun ihtiyacı neyse ona uygun bir yöntem benimsediklerini belirtmiştir. Öğrencilerin ihtiyacına göre program hazırlama cevabı bu soru için en çok tekrar edilen cevap olmuştur.

Özel eğitim öğretmeni olarak resmi bir kurumda yaklaşık 4 yıldır çalışan Mustafa belli bir yaklaşım uygulamadığını, öğrencilerinin bireysel ihtiyaçlarına göre çeşitli yaklaşımları tercih ettiğini belirtirken, özel eğitim ve nörobilim uzmanı olarak 3 yıldır özel kurumda görev yapan Senem de verdiği cevapla onu desteklemiştir:

“Tek bir program uygulamanın doğru olmadığını düşünüyorum. Her programın avantaj ve dezavantajları var. Bu sebeple öğrencimin ihtiyaçları doğrultusunda programları harmanlamayı tercih ediyorum.”

Geri kalan 15 katılımcıdan aldığımız cevaplar ise oldukça çeşitlilik göstermektedir. Eklektik yaklaşım, bakanlığın programları, bilişsel davranışçı yaklaşım ve rehberle eğitim programını tercih eden katılımcıların verdiği cevapların yanı sıra resmi bir kurumda sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışan Beyza herhangi bir programla ilgili bilgisinin olmadığını belirtmiştir.

4. 5. 3. Engellilik Alanında Çalışmanın Olumlu Yönleri ve Kazanımlar

Her meslek bir diğeri kadar değerli ve önemlidir. Fakat doğru icra edilen her meslek eşit derecede kutsal sayılması gerekirken toplumdaki bazı görüşler hekimlik, askerlik ya da öğretmenlik gibi mesleklerin diğerlerinden daha zahmetli olduğu gerekçesiyle bir adım önde

tutulur. Örneğin öğretmenlik mesleği davranış değiştirme mühendisliği olarak tanımlanırken aynı zamanda mesleki formasyon gerektiren profesyonel statüde bir uğraş alanıdır. Toplumun yaşam ve gelişim formunu şekillendirirken geleceğe de yön vermesiyle bilinmektedir. Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi konusunda oldukça önemliyken doğrudan insan odaklı bir meslek olması nedeniyle de sadece bir meslek kapısı değil aynı zamanda kutsal olarak da görülmektedir (Karadağ, 2012). Bir diğer kutsal kabul edilen meslek ise hekimliktir (Yiğit, 2015). Tıp alanının zor zamanlarda fedakârlık isteyen bir alan olduğuna dikkati çekerken 14 Mart tıp bayramını şu sözlerle kutlamıştır: “Diğer mesleklerden ayrı olarak varlığına “kutsallık” atfedilen yegâne meslek hekimliktir. Çünkü özü, insana karşılıksız ve beklentisiz hizmet, fedakârlıktır, diğerkâmlıktır. Zaman mefhumu gözetilmeksizin kapısı çalınan, hastasının ıstırabını dindirmeden mesaisini bitirmeyen hekimlerimiz için, hekimlik bir meslek değil, bir yaşam biçimidir.”

Özetle, toplumda icra edilen çeşitli meslekler insan odaklı olması, geleceğe yön vermesi, karşılıksız yapılması, fedakârlık gerektirmesi ve topluma birey kazandıran meslekler olması gibi nedenlerle kutsal olarak anılmaktadır. Burada “karşılıksız” ifadesiyle; meslek çalışanlarının hizmet verdikleri kişilerden herhangi bir ücret almayıp, resmi de olsa özelde olsa ücretin çalıştıkları kurum tarafından sağlanması ve özel kurum çalışanlarının resmî kurumlarda çalışanlara göre daha fazla efor harcayıp aynı ücrete tabi tutulmasıyla yapılan işin değerinin altında ücret alıyor olmak, anlatılmak istenmiştir. Araştırmamıza katılmış engelli çocuklarla çalışan ve bu alanda mesleğini sürdürmeyi tercih eden katılımcılarımız için de özel olarak tanımladıkları çocuklarla ilgilenmek, onların topluma kazandırılmasını sağlamak ve aynı zamanda emek isteyen bir uğraşa sahip olmak, icra ettikleri bu mesleğin oldukça kıymetli olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Bu bağlamda katılımcılara, mesleklerine dair olumlu yönleri sorduğumuzda, engelli çocukları topluma kazandırma, engelli çocuklarla çalışırken aynı zamanda pozitif kişisel

özellikler kazanma, yapılan zor işi başardıklarındaki motivasyon ve manevi doyum hissinin yüksek olması gibi etkenlerin sık verilen cevaplardan olduğunu görmekteyiz. Katılımcılar, engelli çocukların topluma kazandırılmalarında önemli ve kıymetli bir role sahip olduklarını ifade etmekle beraber bu durumun kendi mesleklerine olan değerlendirmelerini olumlu etkilediği görülmektedir.

Özel bir kurumda 4 yıldır zihinsel engellilerle yaklaşık 3 yıldır çalışan çocuk gelişimi uzmanı Ebru konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Engelli bireylerin yaşam becerilerinin geliştirilerek topluma kazandırılmasında rol almak, bireylerin gelişimini desteklerken mutlu olmak. İnsanlara faydalı olmak ve toplumsal değişimin bir parçası olmak.”

Katılımcılar engelli çocuklarla çalışma deneyiminin kendilerine bazı pozitif kişisel özellikler kazandırdığını düşünmektedirler. Engellilik alanında çalışmanın zor ve stresli bir iş olduğunu ve psikolojik destek alınarak yapılması gerektiğini düşünen katılımcılar diğer yandan bu zor ve stresli sürecin hayatlarına bakışlarını olumlu yönde etkilediğini de ifade etmişlerdir.

Resmi bir kurumda iki yıldır öğretmen olarak çalışan Sima bu alanda çalışırken, komutları hem fiziksel hem sözel olarak defalarca tekrarlarlarken çok fazla enerji sarf ettiğini fakat sonucunda daha sabırlı biri haline geldiğini ve bu işin kendisine sabrı, beklemeyi öğrettiğini anlatırken, yine resmi bir kurumda özel eğitim öğretmeni olarak görev yapan ve 4 yıldır zihinsel engelli çocuklarla çalışan Mustafa, bu mesleğe başladığından beri hayata daha umutlu baktığından ve her bir çocuk için yapılabilecek mutlaka bir şeylerin olduğuna karşı inancının arttığından bahsetmiştir.

Benzer şekilde diğer katılımcıların da bu mesleği yapmanın kişisel gelişimlerine katkı sağladığı ve empati duygularının arttığı yönünde cevaplar verdiği görülmektedir. Çeşitli

engellilik alanlarında 2 yıldır sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışan Meryem engelli bireylere karşı empatiyle yaklaşmayı, onları hayatın içine daha çok kabul edip diğer insanların da kabul etmesi için çabaladığını ve sonucunda mesleğinin kendisine bu çabayı kazandırdığından dolayı mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılar engelli çocuklarla olan zorlu çalışma deneyiminin onlara motivasyon ve manevi doyum kazandırdığını söylemektedirler. Görüşmeciler, burada kurdukları ilişkilerin klasik öğretmen-öğrenci ilişkisi dışında engellerin aşılma çabası ve aşıldığında duygusal tatmini çok yoğun yaşanan zorlu bir ilişki olarak tarif etmektedir.

Özel bir kurumda, özel eğitim öğretmeni ve psikolog olarak çalışan Gülbahar: “İyi çalışıldığı takdirde bireyleri bağımsız, kendine yeten, güçlü, mutlu ve toplumda yer alan birçok bireyden daha iyi seviyeye ulaştırabilmenin verdiği olumlu duyguların bütünüyle birlikte iş doyumunu, çalışan kişinin her alanda kendini geliştirme ihtiyacını doğurması, alanda kazanılan başarı, bireylerin memnuniyeti, uzmanlaşma imkânı, hayata olan bakış açısının olumlu yönde değişmesi gibi birçok olumlu özelliğe sahip bir meslek,” cevabını verirken; özel bir kurumda, özel eğitim ve nörobilim uzmanı olarak görev yapan ^{Zehra} “Zor olan bir mücadele içindeyim ama başardığımızda ailenin gözlerindeki bakış harika bir motivasyon” şeklinde kendini ifade etmiştir. 10 yıldan fazla süredir özel eğitim uzmanı olarak çalışan Gözde ise “Öğrencinin tek başına hayata tutunması ve yaşamını sürdürmesi manevi açıdan tarif edilemeyecek bir mutluluk” cevabını vermiştir.

4. 5. 4. Meslek Çalışanlarının Yaşadığı Zorluklar

4. 5. 4. 1. Psikolojik Boyutu

Katılımcıların büyük bir kısmı engellilik alanında çalışan uzmanlara psikolojik destek verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Engelli çocuk alanında çalışmanın kendileri üzerinde

yarattığı sorumluluğun mesleği deneyimlerken karşılaştıkları zorluklarla birleşince, önemli bir boyutta terapi desteğine ihtiyacının olduğu anlaşılmaktadır.

Doktora yapmış ve öğretmen olarak görev yapan Yusuf stresli bir işte çalıştığı için zaman zaman normal hayata uyum sağlamada zorlandığını belirtmiştir. Yusuf'a benzer bir cevap olarak, yüksek lisans yapmış çocuk gelişimi uzmanı Saime de “Bedensel yorgunluğun yanında zihinsel ve ruhsal anlamda da yorucu bir iş olması mesleğimin olumsuz tarafını oluşturuyor” şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcılar arasında ön lisans mezunu olan ve özel bir kurumda 1-3 yıldır, haftada 4 gün olmak üzere Oyun Terapisti olarak çalışmakta olan Rümeyza, zihinsel engelli veya otizmli çocuklarla çalışırken, fiziksel engelli olan çocuklarla çalışmaya kıyasla, fazla etki altında kaldığını belirtmiştir.

“Psikolojik olarak çöküntü yaşama durumu gerçekten çok fazla oluyor.

Bir fiziksel engelli çocukla çalışırken çok fazla etki altında kalmıyorsunuz ama zihinsel ya da otizmle çalışırken gerçekten çok fazla etki altında kalıyorsunuz. Çünkü her çocuk komut almıyor, bazıları çok donuk bakıyor, dinlemiyor, tepki vermiyor, yapma/etme dediğimizde hiçbir şekilde cevap vermiyor ve bu da bizi hem bedenlen hem ruhen çok fazla yoruyor.” Bu duruma şöyle bir örnek vermiştir: “Zihinselde de tekrar eden çok fazla öğrencim var. Mesela duyduğu basit bir “Saçımı Ayşe ördü” cümlesini iki dakikada bir tekrar tekrar söylüyor. Bu durumlar da biz normal gelişim gösteren öğretmenleri ya da aileleri psikolojik açıdan boşluğa düşürüyor. Daha ağır travmalar yaşayan öğrencilerle çalışan arkadaşlarım var. Mesela hayali arkadaşı olan öğrenciler oluyor. Sen ders yaparken o yukardan birileriyle konuşuyor. İster istemez etkilendiğiniz anlar oluyor.”

Engelli öğrencilerle çalışırken karşılaştıkları iletişim sorunlarının kendilerini olumsuz etkilediğini düşünmekle beraber bazı katılımcılar bu olumsuz etkilerin sosyal hayatlarına da yansıdığını belirtmektedir. Bunun sonucunda mesleki deformasyon yaşadığını belirtenler de bulunmaktadır.

Katılımcılardan özel eğitim uzmanı Nil, öğrencilere kullandığı tekrarlayıcı dil alışkanlığının günlük hayata yansıdığını ve bu durumun karşısındakini rahatsız edici hale gelebildiğini belirtmiştir.

“Mesleki deformasyonu çok fazla çünkü öğrencilerle iletişim dilimiz alışkanlık yaptığı için günlük hayattaki iletişimimizi de etkiliyor ve insanlara kaba gelebiliyor ya da onları rahatsız edici duruma düşürüyor (tekrarlı dil kullanmamız) bu da iletişimsel sorunlarla bizi baş başa bırakıyor.”

4. 5. 4. 2. Aile ve Çevreyle İlgili Zorluklar

Engelli çocuklara hizmet veren meslek çalışanlarının çalıştıkları kurum veya kuruluşlardaki takım çalışması süreç boyunca oldukça önemlidir. Engelli bireyin ve ailesinin meslek çalışanlarıyla iş birliği içinde hareket etmesi, ortak bir hedef için çaba gösterdikleri yolda hem çocuk için verimli olurken hem de uzmanların iş yoğunluğundan kaynaklı yükünü hafifletecektir. Bunun aksine bazı durumlarda yaşanan kurum destekli ya da aile bazlı yetersizlikler süreci yavaşlatabilir. Meslek çalışanlarının yaşadığı zorluklar deneyimledikleri olayların etkisine, birtakım kişisel meselelere ve uygulama boyunca tanık olunan farklılıklara göre çeşitlilik gösterebilmektedir (Tarakcı, Tütüncüoğlu, & Tarakcı, 2012). Bu doğrultuda çalışmamıza katılan uzmanların da eksik gördükleri hizmet ya da politikalardan dolayı benzer konularda güçlük yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcılara sorulan “eksikliğini hissettiğiniz hizmet ya da politika var mı?” sorusuyla ilgili aldığımız cevapların 13 tanesi “yok” ve “hayır”

şeklinde olurken diğer cevapları incelediğimizde çoğunlukla ailelerin yaşadığı sıkıntılardan bahsedildiği görülmüştür. Bunun en büyük sebebi olarak toplumun engelli bireylere karşı olan dışlayıcı tutumları öne sürülmektedir. Çevrenin tavırları ve toplumun dışlayıcı davranışları aileleri oldukça rahatsız etmekte ve mental olarak zorlanmalarına sebebiyet vermektedir.

Toplumların, çoğunluğu göz önünde bulundurarak insan vücudu ile ilgili normatif tanımlamalar kullandığı bilinmektedir. Normatif beden inşasına göre hangi bedenlerin sağlıklı, iyi ve olması gerektiği gibi kabul edileceği belirlenerek bunun dışında kalan bedenler ise “öteki” olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle engelli bedenlerde bu normun dışında kaldıkları için toplumun diğer fertlerine göre farklılık gösterir. Bu farklılık engelli bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığın da asıl nedenidir. Bilindiği üzere her çeşit ayrımcılığın ve damgalanmanın özünde farklı olmak yani normun dışında özelliklere sahip olmak vardır. Bu nedenle engelli bir bireyin işlevsel bozukluğuyla hareket yeteneğindeki sınırlılık onu toplumdan uzaklaştırır. Toplumun engelli bireye karşı bilinçsiz oluşu ayrımcı tutum ve davranışlarına sebebiyet verirken engellinin içinde bulunduğu çevreye eşit bireyler olarak dahil olmasının da önüne geçer (Karataş, 2002).

Oldukça geniş bir alana uygulanabilen sosyal dışlanmışlık genelde maddi yetersizlikler veya fakirlik olarak tanımlanabilir. Çünkü maddi anlamda yoksun olmak bireylerin kendilerini sosyal olarak gerçekleştirmesine ve toplumda yer edinmesine engel olmaktadır. Devletin gerekli sosyo-ekonomik tedbirleriyle bunun önüne geçilmeye çalışılsa da engellilere yönelik toplumsal algı onların her koşulda dışlanmalarına neden olabilir. Sorun bu şekilde incelendiğinde sosyal dışlanmışlık Adam Smith’in söylemiyle “toplum içine çıkmaktan utanma” olarak da görülebilir. Engellilere karşı gösterilen tutum çoğunlukla acıma, dışlama aşağılama şeklinde olduğu için onları toplumun eşit bireyleri olarak görmek yerine suçlu, acınacak ve günahkâr kişiler olarak görülmelerine neden olur. Bu durumda toplumsal çevrenin

hem engelli bireyi hem de ailesini birlikte yargılayarak dışladığını göstermektedir (Aslan & Şeker, 2013).

Bu konuda resmi bir kurumda 4 yıldır öğretmen olarak çalışan Özgül ailenin içinde bulunduğu sosyal çevrenin etkisiyle zorlandığını dile getirmiştir:

“Çalıştığım kurumda ailelerin psikolojik olarak yıprandığını fark ediyorum. Bununla ilgili çalışmalar yapılırsa daha iyi eğitim verilebileceğini düşünüyorum öğrencilere. Ve aileler çevrenin bilinçsiz tavırlarından ve davranışlarından rahatsızlık duydukları için çocukların durumunu kabullenmekte zorluk yaşıyorlar. Bunun da çok büyük bir etken olduğunu düşünüyorum. Çevre bilinçlenirse çok şey değişecektir.”

Engelli bireylerin ailelerine yönelik aldığımız yanıtlardan bir diğeri de verilmesi gereken psikolojik desteğin sağlanmaması şeklinde olmuştur. Engelli çocuk alanında iki yıldır özel bir kurumda yaklaşık 4 yıldır psikolog olarak çalışan Gizem bu konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Engelli bireye sahip ailelere ekonomik ve psikolojik destek verilmeli. Özellikle psikolojik desteğin sağlanmaması aileyi çok fazla yıpratıyor. Bazı aileler bu konuda daha dayanıklı ama çoğunun artık hayattan bir beklentisi yok, umutsuz ve yorgunlar.”

Katılımcılar tarafından, ailenin çalışanlara yönelik yüksek bir beklentisinin olması gibi olumsuz durumlar da dile getirilmiştir. Resmi bir kurumda öğretmen olarak çalışan Aybike bu konuda şunları belirtmiştir:

“Ailenin engeli kabul edememiş olması, bizden yüksek beklenti içinde olmaları, bazen tükenmişlik hissi, bazen de toplumun bizlere bakıcı gibi muamele etmesi yaptığım işin olumsuz tarafını oluşturuyor.”

4. 5. 4. 3. Fiziksel Koşullar Nedeniyle Yaşanan Zorluklar

Katılımcıların eksikliğini gördükleri bir diğer konu ise fiziksel koşulların yeterli olmamasıdır. Özellikle engellilere yönelik merkezlerin her şehirde bulunmaması ve eğitim verilen kurumların hizmetlerinin sınırlı olması, çocuklar göz önüne alındığında uygun ortamın sağlanamıyor olması buna ek olarak şu an içinde bulunduğumuz pandemi süreciyle ilgili sıkıntılarını, özel bir kurumda 2 yıldır oyun terapisti olarak çalışan Rümeysa şu şekilde aktarmıştır:

“Eksikliğini duyduğumuz hizmetler mesela şöyle her şehirde engelsiz yaşam merkezi yok, çocukların aileleri olsun çocuklar olsun, çocukların eğlenebilecekleri alanlar yok. Mesela çocukların kreşe gitmesi lazım ama kreşe her öğrenci kabul edilmiyor. Gitseler mesela maddi anlamda gönderemeyecek aileler var, ya da kreşler kabul etmiyor öyle durumlar var. Mesela şey olabilirdi kreş tarzı oyun alanı gibi bir yer olur bir sosyal ortam olur. Otizmli çocuklar, fiziksel engelli çocuklar, zihinsel engelli çocuklar, hani herkesin orada bulunabileceği herkesin orada oyun oynayabileceği bir alan olup hem de ailelerin oturup çay içebileceği, kafalarını dağıtabileceği kafeterya gibi bir yerin olmasını her şehirde isterdik. Konya’ya şimdi bu tarz dediğim yer yapıldı ama şimdi emniyet mensuplarına özel yapıldı, engelsiz yaşam parkı diye. Sadece polis eşleri, polis çocukları, polisler gidebiliyor yani yine özel durumu olanlar mesela otizmli çocuk babası polis olacak oraya gidebilecek ama diğer aileler gidemiyor. Böyle devlet destekli bir yer

açılmasını isteriz hepimiz çünkü ailelerle sürekli konuşuyoruz böyle bir yere cidden çok çok ihtiyaç var. Bu eksikliğini hissettiğimiz bir hizmet. Onun haricinde sokağa çıkma yasaklarında rehabilitasyon merkezlerinin kapatılması, çocuklar tamamen çok fazla geriliyorlar. Hani biz çocukları belli bir yere getiriyoruz hem evde görüşerek hem rehabilitasyon merkezinde görüşerek sonra bir sokağa çıkma yasağı geliyor, rehabilitasyon merkezleri de kapanıyor. Şimdi 20 gün boyunca otizmli bir çocuk hiçbir eğitim almadan yani aileyle ne kadar alabilir gerilemeye başlayacak bu durumlar bizi çok üzüyor.”

Uzmanların çalışma ortamlarıyla ilgili belirttikleri bir diğer konu da materyal araç-gereç eksikliği duymalarından kaynaklanan kurum içi sorunların, çalışma performanslarını ve iş doyumlarını olumsuz etkilediğidir. 5-10 yıldır engelli çocuklarla çalışan Gülbaharın’ ifadesi şu şekildedir: “(...)Maddi durumun yetersizliği gibi nedenlerle çalışana materyal, kaynak, araç-gereç, çalışmanın devam etmesi için gerekli olan temel ihtiyaçları gidermeye yönelik su, peçete gibi malzemelerin bile sağlanamaması...”

Katılımcılardan yüksek lisans mezunu olan, mesleğinin özel eğitim öğretmeni ve psikologluk olduğunu belirten ve 5-10 yıldır engelli çocuk alanında çalışan Nehir de Gülbahar’ın ifadesinde belirtmiş olduğu durumlara benzer olumsuz durumlardan bahsetmiştir: “Materyal desteğinin olmayışı, maddi yetersizlikler, fiziksel imkânların yetersizliği, öğretmenlerin ve alanda çalışanların yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması gibi eksikler mevcut.”

4. 5. 4. 4. Özel Kurumda Çalışmanın Zorlukları ve Eksiklikleri

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde engellilere yönelik verilen hizmetler sigorta kapsamındadır ve raporu olan her çocuk bu merkezlerden ücretsiz bir şekilde

yararlanabilmektedir. Rehabilitasyon merkezleri verdikleri hizmetin ödemesini Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan tahsil ederek faaliyet göstermektedir. Katılımcılar bu durumdan şikâyet ederek özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin de devlet kapsamında olması gerektiğini bu sayede daha iyi çalışma koşullarına sahip olacaklarını belirtmektedirler. Katılımcıların bu konudaki şikayetlerine bakıldığında kendi çalışan haklarını gözettileri için özel merkezlerin devlet kapsamına girmesi gerektiğini belirtmektedirler. Devlet kadrosunda çalışan meslek uzmanlarının çalışma saatleri ve aldıkları maaşlar, özel kurumda çalışanlara oranla daha iyi koşullarda olduğu için özel kurumda çalışan meslek uzmanlarının ifadesinin bu yönde olabileceği düşünülmektedir.

Özel eğitim ve nöro bilim uzmanı Zehra bu durumu “Kesinlikle psikolojik destek almamız lazım. Ayrıca çalışan haklarımız, devlette çalışan arkadaşlarımızla aynı olmalı. Sonuçta yaptığımız işin tam anlamıyla devlette bir versiyonu yok” şeklinde ifade etmiştir. Özel eğitim öğretmeni ve psikolog Gülbahar ise “(...) Aile ve/veya kurum tarafından dayatılan mesai içi ve dışı gereksiz iş yükleri çalışma performansı, nitelik gibi özelliklere bakılmaksızın mümkün olduğunca düşük maaşlara çalıştırılması, uzun saatlerde yoğun biçimde çalışmalar beklenmesi, özel eğitimde var olan yönetmeliklerdeki eksiklikler...” demiştir.

Görüldüğü üzere bu alanda çalışan meslek çalışanlarının yaşadığı sıkıntılar sadece engelli olan bireye yönelik hizmetlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda çalışanın içinde bulunduğu sosyal çevresi ve ailesini de kapsamaktadır. Araştırmaya katılanların yarısından fazlası benzer hizmetlerin eksikliğinden bahsetmiş olup bu konudaki düşüncelerini, hizmet ve politikaların tam ve yeterli olması durumunda verilen eğitimin daha kaliteli ve faydalı olacağı yönünde belirtmişlerdir. Katılımcılar tarafından bahsedilen eksiklikler ve yaşanan zorlukların sebepleri sırayla şu şekilde ifade edilmiştir; çalışanlara yönelik psikolojik desteğin olmaması, ailelere yönelik psikolojik desteğin olmaması, ailelerin engellilik konusundaki bilinçsizliği,

öğretmenlerin ya da uzmanların öğrencilerle iletişim kurarken karşılaştıkları problemler, özelde çalışan uzmanların devlette çalışan uzmanlarla eşit haklara sahip olmamaları, materyal araç-gereç ve kaynak yetersizliği gibi sorunlar ifade edilmiştir. Bu kısımda sözü edilen ve çalışma ortamında karşılaşılan sorunlar, kişilerin iş doyumunun azalmasına, uzmanların ikincil travmayla karşılaştıklarında süreci daha yoğun yaşamalarına ve daha zor atlatmalarınaneden olduğu düşünülmektedir.

Özetle, ikincil travmatik stresi ölçmek için yaptığımız araştırmada katılımcıların meslek gruplarından ziyade engelli çocuk alanında çalışmakta olduklarını göz önünde bulundurduk. Katılımcılar, diğer alanlara göre zor ve kıymetli diye tabir ettikleri bu mesleği tercih etme sebepleri olarak çoğunlukla, insanlara fayda sağlamanın verdiği mutluluk dolayısıyla manevi hazzın fazla olması şeklinde belirtmiştir. Üç katılımcı dışında, eğitim verdikleri çocukların ihtiyaçlarına göre programlar belirlediklerini dile getiren meslek çalışanlarının, uygulanması zorunlu olan bireyselleştirilmiş eğitim programını takip etme konusunda bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Engelli çocuklarla çalışırken ailelerinin de sosyal çevreden kaynaklı çeşitli problemler yaşadıklarını belirten bazı katılımcılar ailelere de psikolojik destek verilmesi konusunda hem fikir olmuşlardır. Araştırmamıza katılan katılımcıların cevaplarına bakıldığında, katılımcıların mesleklerine dair olumlu ve olumsuz düşünceleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Engelli çocuklar alanında çalışmanın olumlu yanı olarak çok defa tekrar edilen cevaba bakıldığında, bu alanda çalışanların manevi olarak doyum iddiasında bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat çalışanlara verilen ücretin yetersizliği, ailelerle iş birliğinin olmayışı, meslek çalışanlarına yönelik fazla beklenti gibi faktörlerin bu alanda çalışmayı zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Özel kurumda çalışanların resmi kurumda çalışanlarla aynı haklara sahip olmadığı, bu durumun büyük bir eksiklik olduğu belirtilmiştir.

Çalışma koşullarının zorluğu, ailelerin ve çevrenin engellilik alanında yeterli bilince sahip olmaması gibi sebeplerden dolayı hem çalışanlara hem de ailelere psikolojik destek

sağlanması için büyük bir ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Gerekli psikolojik desteğin sağlanması koşuluyla, bu alanda çalışan meslek uzmanlarının ve ailelerin iş hayatı ve günlük yaşam deneyimlerinin daha iyi bir hal alacağı düşünülmektedir.

5. Sonuç

Kişinin, doğrudan maruz kaldığı bazı olumsuz durumlar karşısında travmatize olabileceği gibi bu tür durumlardan dolayı olarak da etkilenip, travmatize olabilmesi mümkündür. Bir başkasının yaşamış olduğu travmatik durum hakkında bilgi almak, olayı dinlemek veya travmatize olmuş kişiye mesleki hizmet vermek ikincil travmaya yol açabilmektedir. Çalışmanın “İkincil Travma ve Meslek Grupları” bölümünde belirtildiği gibi; afet çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, avukatlar, polis memurları, sağlık çalışanları ve mültecilerle çalışan sivil toplum kuruluşu çalışanları gibi birçok meslek grubunda ikincil travmanın görülebildiği ve meslek çalışanlarında ikincil travmanın yol açtığı olumsuz etkiler olabildiği bilinmektedir.

Engellik bireyi fiziksel ve psikolojik olarak etkileyen bir durum olabildiği için engelli bireylerin yaşamları zorlaşabilmektedir. Engelli çocuklar için de zorlu süreçleri yaşamak travmatik durumlarla karşılaşmalarına sebep olabilmektedir. Bu sebeple; engelli çocuklarla çalışmanın, çalışanlarda ikincil travmaya yol açabileceği ve meslek çalışanlarının hem iş hem de sosyal yaşamlarının bu durumdan etkilenebileceği düşünülmektedir. Çalışmamızda, engelli çocuklarla çalışan meslek uzmanlarına yönelik araştırma yapılmıştır. Çalışma boyunca ikincil travma dışında, meslek uzmanlarının yaptıkları iş hakkındaki olumlu ve olumsuz düşünceleri, alandaki yetersizlikler, çalışma şartlarındaki zorluklar üzerinde de durulmuştur. Meslek çalışanlarının beklentileri konusunda bilgi edinilmiştir. İkincil travmatik stres ölçeği ve kısa psikolojik sağlamlık ölçeği sayesinde travma ve stresin çalışanlar üzerindeki etkileri hakkındaki sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan Pearson Chi-Square testleri sayesinde travma ve stres faktörlerinin oluşmasına neden olan alt sebepler araştırılmıştır. Engelli çocuklarla çalışan meslek uzmanlarına yönelik ikincil travma çalışmalarına rastlanmadığı için bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kullanılan ölçekler, yapılan testler ve yöneltlen sorular sonucunda; engelli çocuklarla çalışmanın etkileri üzerine oldukça fazla bilgi edinilmiştir. Araştırmada engelli çocuklarla çalışmanın olumlu, olumsuz yanları ve bu tür durumların çalışanların hayatları üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırmamız, engelli çocuklarla aktif olarak çalışmakta olan 34 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar anket çalışmamıza İstanbul, Kütahya ve Konya şehirlerinden katılmışlardır. Google Forms aracılığıyla hazırlanmış olan anket sonucunda katılımcıların sosyodemografik bilgilerine, anket sorularına, açık uçlu sorulara, ikincil travmatik stres ölçeği ve kısa psikolojik sağlamlık ölçeğine verdikleri cevaplara ulaşılmıştır. Araştırmamıza katılan katılımcıların mesleklerine bakıldığında 22 kişinin öğretmen, 5 kişinin özel eğitim öğretmeni, 3 kişinin psikolog, 2 kişinin okul öncesi öğretmeni, 1 kişinin özel eğitim uzmanı ve 1 kişinin oyun terapisti olarak çalışmakta olduğu tespit edilmiştir.

İkincil travmatik stres ölçeğinin sonuçları değerlendirildiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcıları göre daha fazla strese maruz kaldıkları bilinmektedir. Kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre; danışanlarıyla olan görüşmelerini düşündükten sonra kalp çarpıntısı yaşadıkları, sosyal ortamlarda bulunma isteklerinin azaldığı, danışanlarıyla olan görüşmelerine dair belleklerinde boşluklar meydana geldiği ve danışanlarıyla ilgili hatırlatıcılardan kaçındıkları belirlenmiştir. Katılımcılar arasındaki cinsiyet farkı kadın ve erkeğin toplumdaki sahip olduğu çeşitli rollerle açıklanabilir. Kadınların, erkek katılımcılara göre sosyal ortamlarda bulunma isteğinin azalması; hem iş hem de evdeki yükümlülüklerini karşılamak için yeterli vaktinin olmamasından dolayı olabilir. Diğer bir faktör ise katılımcıların sayılarının orantılı olmaması kadın katılımcıların, erkek katılımcılardan daha fazla olması durumuyla açıklanabilir.

Medeni duruma bakıldığında ise bekar katılımcıların; evli olanlara göre danışanlarını hatırlatıcı kişi, yer gibi şeylerden kaçındıkları, çabuk bunaldıkları ve kötü beklentiler içine girdikleri görülmüştür. Bunun nedeni olarak, eşin veya varsa çocukların kişiye olan desteği ve kişinin iş yeri dışında bir özel hayata sahip olması şeklinde yorumlanmıştır. Katılımcıların bu

olumsuz durumlara; uyumakta güçlük çekme, gelecek hakkında ümitsizliğe kapılma, danışanının travmasını yaşama vs. örnek gösterilebilir. Katılımcıların ölçeklere verdikleri cevaplara bakıldığında bu sıkıntıları yaşadıklarını ancak kendilerinin çok da fazla terapiye ihtiyaç duymadıklarını belirtmiş oldukları görülmektedir. Bu alanda çalışan meslek uzmanlarının kesinlikle psikolojik destek almaları gerektiğini düşünmelerine rağmen; çoğunlukla kendilerinin böyle bir desteğe ihtiyaç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara baktığımızda ise katılımcıların vermiş olduğu cevaplar arasında tutarsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılarda ikincil travmanın bazı etkileri tespit edilmiştir ancak tamamen ikincil travmaya maruz kalmaları hakkında kesin bir sonuca ulaşılmamıştır.

Tüm sonuçlara bakıldığında bu alanda çalışmanın maddi ve manevi zorlukları olduğu ve bu zorluklar sonucunda meslek uzmanlarında ikincil travmatik stresin bazı etkilerinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Gereken psikolojik destek sağlandığında; bu alanda çalışan meslek uzmanlarının, iş hayatları ve sosyal hayatlarının bu durumdan olumlu olarak etkileneceği düşünülmektedir. Engelli çocuklar alanında çalışan meslek uzmanlarının psikolojik sağlamlık durumları arttırıldığı takdirde hizmet alan ve hizmet verenin daha olumlu şartlar altında çalışmaları mümkün olacaktır. Aynı zamanda aileye verilecek psikolojik destek sayesinde; aile bilinci oluşturularak, meslek çalışanlarına yönelik olumsuz etkiler azaltılmış olacaktır.

Kaynakça

- Adnan Baki, T. G. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.
- Akcanbaş, M., & Keskiner, M. (2020). Travmatize Olmuş Mağdurları Temsil Eden Avukatlarda İkincil Travmatik Stres Oluşumu. *İş Sağlığı ve Güvenliği Akademi Dergisi*, 3(3), 162-182.
- Alpay, E. H., Aydın, A., & Bellur, Z. (2017). Çocukluk Çağı Travmalarının Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirtileri İle İlişkisinde Duygu Düzenleme Güçlüklerinin Aracı Rolü. *Klinik Psikiyatri*, 218-226.
- Arıkan, R. (2018). Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, 97-159.
- Arslan, G., & Aslan, G. (2014). Zihin Engelli Bireylere Eğitim Veren Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 49.
- Aslan, M., & Şeker, S. (2013). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu*, 455-456.
- Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi. (2013). Engellilik ile İlgili Genel Bilgiler ve Temel Kavramlar. *Engellilik ve Sosyal Hizmet* (s. 3-14). içinde Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Atatürk Üniversitesi. (tarih yok). Engellilerin Yaşadığı Sorunlar. *Engellilik ve Sosyal Hizmet*.
- Ayla Kahil, N. R. (2018). İkincil Travmatik Stres. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 59.
- Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası* (akt. Charlton 1989). Ankara: Açı.
- Balcı, Ş. G. (2009). Sosyal Dışlanma Kavramı Bağlamında Engellilerin Sosyal Güvenlikten Dışlanması. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 39-40.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 371.
- Bilsin, E., & Başbakkal, Z. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 65-78.
- Birinci, G., & Erden Gürdil, G. (2016). Yardım Çalışanlarında Üstlenilmiş Travma, İkincil Travmatik Stres ve Tükenmişliğin Değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (1997). *Qualitative Research for Education*. Allyn & Bacon Boston, MA.
- Bride, B. E., Yegidis, B. L., & Figley, C. R. (2004). Development and Validation of the Secondary Traumatic Stress Scale. *Article in Research on Social Work Practice*.
- Bryant, A. R., & Harvey A. G. (1996). Posttraumatic stress reactions in volunteer firefighters. 51-62.
- Bulut, S., & Karaman, H. B. (2018). Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 277-301.
- Bulut, S., & Karaman, H. B. (2018). Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 278-295.

- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar:Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39.
- Byrne, M. K., Lerias , D., & Sullivan. (2006). The emotional impact on and coping strategies employed by police teams investigating internet child exploitation. 20-31.
- Can, M. (2020). Sığınmacılar/Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Çalışanlarının Psikolojik Sağlamlığının ve İkincil Travmatik Stres Düzeyinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Lefkoşa: Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı.
- Cemaloğlu, N., & Şahin, E. (2007). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 465.
- Conrad, D., & Yvonne, K. G. (2006). Compassion fatigue, burnout, and compassion satisfaction among Colorado child protection workers. . *Child Abuse and Neglect* 30, 1071-1080.
- Creswell, J. W. (2019). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2019). Karma Yöntem Araştırmalarının Temel Özellikleri. *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş* (s. 1-5). içinde Ankara: Pegem Akademi.
- Çitil, M., & Doğan, İ. (2019). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yapısı ve Toplumsal İlişkilerinin Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(43), 61-108.
- Demir, Ö. (2011). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being* 3(1), 93-102.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eral, G., & Vehid, H. E. (2013). Nicel Verilerin Yer Aldığı Bağımsız ve Bağımlı Gruplarda Uygulanan İstatistiksel Yöntemler. *Çocuk Dergisi*, 138.
- Erdem Çekmez, C. Y. (2012). Fenomenografik Araştırma Yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 80.
- Figley, C. (1993). Coping with Stressors on The Home Front (Akt.Gündüz,Baran: Meslek Elemanlarının Karşılaştıkları İkincil Travmatik Stres,İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi. *Journal of Social Issues*, 49(4), 51-71.
- Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview. *New York: Brunner-Routledge*, 1-120.
- Figley, C. R., Boscarino, J. A., & Adams, R. E. (1995). Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview. *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized* (s. 1-20). içinde New York: Brunner-Routledge.
- Furey, E. (1994). Sexual abuse of adults with mental retardation: who and where (Akt: Leigh Ann Davis, M.S.S.W., M.P.A , People with Mental Retardation & Sexual Abuse (Çev: Mustafa Özkara). *Mental Retardation*, 32, 3,, 173-180.

- Gökçe, G., & Yılmaz, B. (2017). Afetlerde Yardım Çalışanları: İkincil Travmatik Stres ve Başa Çıkma. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 2(3), 198-204.
- Gökçearslan Çiftci, E., & Aslan Açı, B. (2017). Sosyal Hizmet Uzmanları ve Travmalar. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(9), 60-70.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. *Handbook of Qualitative Research*, 163-194.
- Gündüz, B. (2020). Meslek Elemanlarının Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Güngör, F., & Güneş, G. (2012). Dünya'daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Değişen Özürlülük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 25.
- Gürdil, G. (2014). Üstlenilmiş Travma Ve İkincil Travmatik Stresin Travmatik Yaşadıkları Müdahale Eden Bir Grup Üzerinde Değerlendirilmesi. 13.
- Hatipoğlu, E. (2017). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Vakaları ile Çalışan Sosyal Çalışmacıların Psikososyal Etkilenme Deneyimleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 87-97.
- Hein, D. C., & Schwartz, L. D. (1995). *Sexual abuse interview for those with developmental disabilities*. (Akt: Bulut, Sefa ; Karaman, Hüseyin Buğra: Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı 2018(9). SantaBarbara, California: James Stanfield Company.
- İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1, 47-60.
- İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. (2010). Engellilik Türleri. *Engelliler ve Sosyal Hizmet* (s. 25). içinde İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- İşbir, E. G., & Çubuk, H. (2018). Engellilerin Anayasal Haklarını Kullanmalarını Zorlaştıran Sebepler. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2.
- Jones, E. (2007). A Paradigm Shift in the Conceptualization of Psychological Trauma in the 20th Century. *Journal of Anxiety Disorders*, 164-175.
- Kahil, A. (2016). Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel Ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye.
- Karadağ, R. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ve Öğretmenlik Mesleğini Tercih Nedenleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 45.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları. *Ufkun Ötesinde Bilim Dergisi*, 43-55.
- Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 8, 1-13.
- Kasar, Z. D. (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları Aile Kılavuzu*. Ankara: TC. Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Kocatürk, U. (2005). *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü* (9. Baskı b.). Nobel Tıp Kitapevi.
- Kokurcan, A., & Özsan, H. H. (2012). Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri. *Kriz Dergisi*, 19-24.

- Leiter, & Maslach. (1988). The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 297-308.
- Maslach, & Jackson. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 99-113.
- McCann, I. L., & Pearlman, L. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of traumatic stress*, 131-149.
- Öğülmüş, C. (2015). Okulöncesi ve Zihin Engelliler Sınıf Öğretmenlerin İş Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 66.
- Özen, Y. (2017). Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi. *The Journal of Social Science*, 1(2), 104-117.
- Özkul, M. (2019). Psikososyal Destek Elemanlarının Algılanan Sosyal Destek İle Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 358.
- Öztürk, O., & Uluşahin, A. (2008). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel.
- Paul, A., & Cawson, P. (2002). Safe guarding disabled children in residential settings: What we know and what we don't know. *Child Abuse Review* 11(5) (Akt: Bulut,Sefa ; Karaman,Hüseyin Buğra: Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı 2018(9), 262-281.
- Pearlman, L. A., & Mac Ian, P. S. (1995). Vicarious traumatization: An empirical study of the effects of trauma work on trauma therapists. *Professional Psychology: Research and Practice* 26(6), 558-565.
- Reiter, S., Bryen, D. N., & Shachar, I. (2007). Adolescents with intellectual disabilities as victims of abuse.(Akt: Bulut,Sefa ; Karaman,Hüseyin Buğra: Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı 2018(9). *Journal of Intellectual Disabilities*,11(4), 371-387.
- Sağlam Arı, G., & Çına Bal, E. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 131-148.
- Sevinç, İ., & Çay, M. (2017). Fiziksel Engeli Bireylerin Üniversitelerin Eğitimi Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar (Akdeniz Üniversitesi Örneği). *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*(13), 219-238.
- Stephanie Baird, S. R. (2003). Vicarious traumatization, secondary traumatic stress, and burnout in sexual assault and domestic violence agency staff. *Violence and Victims*, 18 (1), , 71-86.
- Şahin Taşgın, N. (2019). Sosyal Hizmet Süpervizyonu ve Türkiye İçin Öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1005-1032.
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 69-85.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (BÖİB). (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

- Tansel, B., Tunç, A., & Gündoğdu, M. (2015, Aralık). Çocuk Şube Müdürlüğünde Çalışan Polis Memurlarının İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 675-688.
- Tarakcı, E., Tütüncüoğlu, F., & Tarakcı, D. (2012). Özel eğitim ve rehabilitasyon alanında çalışan meslek elemanlarının öz-yeterlilik ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Fizyoterapi Rehabilitasyon*, 29.
- Taşcı, D. (2010). Engellilik Türleri. *Engelliler ve Sosyal Hizmet* (s. 25). içinde İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.
- Topkaya, E. Z. (2005). Eğitimde Kuram ve Uygulama/ Journal of Theory and Practice in Education. H. Ş. Ali Yıldırım içinde, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (s. 113). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ürker, Ş. (2010). Türk Mevzuatında Özürlülük Terminolojisi. *Özveri Dergisi*.
- Yiğit, A. (2015, Mart 12). *Kutsallık atfedilen yegâne meslek hekimliktir*. Kırşehir Çiğdem: <https://www.kirsehircigdem.com/guncel/kutsallik-atfedilen-yegne-meslek-hekimliktir-h3924.html> adresinden alınmıştır
- Yıldırım, D. D. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü*, 8-9.
- Yılmaz, B. (2017). Yardım Çalışanlarında Travmatik Stres. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 137-147.